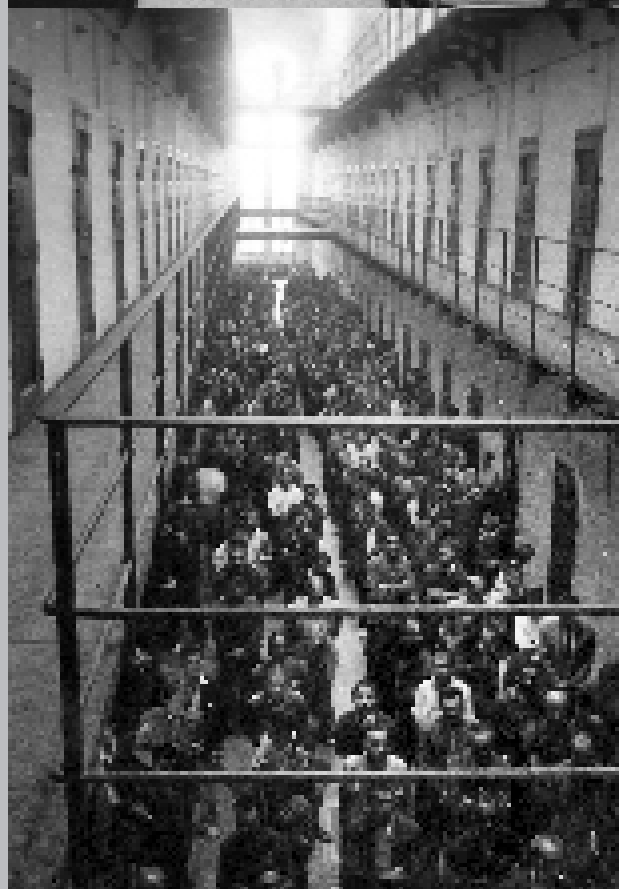


**L'empresonament
franquista a
l'Hospitalet
de Llobregat**

Joan Montblanc



L'empresonament franquista a l'Hospitalet de Llobregat

El encarcelamiento franquista en l'Hospitalet de Llobregat

Franco's imprisonment in l'Hospitalet de Llobregat

Joan Montblanc
(historiador)

RESUM

L'estudi del fons de les presons ha permès localitzar 1.871 víctimes de la repressió franquista a l'Hospitalet entre les 5.608 del conjunt del Baix Llobregat. La seva detecció és un primer pas per facilitar-ne l'anàlisi a nivell local, aprofundir en el seu context més immediat i entendre la magnitud punitiva de la dictadura, permetent-nos extreure unes primeres pinzellades de l'impacte que va tenir a la ciutat. L'estudi de les presons comporta endinsar-se en uns espais infrahumans on durant dècades es va castigar sense contemplacions qualsevol oposició política i les diferents conductes socials que el règim va prioritzar reprimir. La realitat penitenciària mostra clarament com els mecanismes repressius es van mantenir a ple rendiment durant tot el període.

Paraules clau: Repressió - franquisme - presons - l'Hospitalet - víctimes

RESUMEN

El estudio del fondo de las prisiones ha permitido localizar 1.871 víctimas de la represión franquista en l'Hospitalet entre las 5.608 del conjunto del Baix Llobregat. Esta detección es un primer paso para facilitar su análisis a nivel local, profundizar en su contexto más inmediato y entender la magnitud punitiva de la dictadura, permitiéndonos extraer unas primeras pinceladas de su impacto en la ciudad. El estudio de las prisiones representa adentrarse en unos espacios infrahumanos donde durante décadas se castigó sin contemplaciones cualquier oposición política y las diferentes conductas sociales que el régimen priorizó reprimir. La realidad penitenciaria muestra claramente como los mecanismos represivos se mantuvieron a pleno rendimiento durante todo el periodo.

Palabras clave: Represión - franquismo - cárceles - l'Hospitalet - víctimas

ABSTRACT

The study of prisons records has made it possible to identify 1.871 victims of Franco's repression in the city of l'Hospitalet among the 5.608 in the area Baix Llobregat. This finding is a first step that allow us to analyse the most immediate context and to improve our understanding of the punitive magnitude of the dictatorship on a local level. It also gives us a first glimpse of its impact on the city. By studying prisons, we enter subhuman spaces in which the regime prioritised repressing any political opposition or social behaviours, and they were ruthlessly punished over decades. The prison setting clearly shows how the repressive mechanisms remained at full capacity throughout the period.

Key words: repression - francoism - prisons - l'Hospitalet - victims

LA RECERCA DE LES VÍCTIMES DEL FRANQUISME

La investigació sobre les víctimes de qualsevol conflicte comporta endinsar-se en un terreny molt delicat amb una càrrega visceral massa aclaparadora. L'estat espanyol no és l'únic que en la seva història ha patit episodis de guerres i dictadures sagnants, que han generat milers de víctimes, ni tampoc té l'exclusiva de la utilització d'aquells episodis pels sectors vencedors per construir un relat tendencios per legitimar-se. La principal peculiaritat del cas espanyol és la manera com aquesta manipulació històrica s'ha pogut perllongar tant de temps i arribar amb tan bona salut fins als nostres dies. Que l'any 2020, vuitanta anys després d'acabada la guerra, encara estiguem intentant afinar la magnitud del que va succeir i en moltes parts del territori es desconeixin absolutament les xifres de víctimes d'aquell conflicte i la posterior repressió franquista, explica massa coses que no per òbvies i sabudes no calgui tornar a recordar.

El franquisme va ser un règim d'arrel feixista¹ que, a diferència dels seus homòlegs europeus, surt vencedor d'una guerra i pot desenvolupar un terror repressiu sobre els vençuts que va perdurar els gairebé quaranta anys de la seva existència.² Com és evident, aquesta repressió no tindrà la mateixa intensitat ni objectius en la immediata postguerra que en les dècades posteriors. Tanmateix, a mesura que es van anar depurant les causes derivades de la guerra, els mecanismes i mètodes repressius van continuar funcionant a ple rendiment seguint la mateixa dinàmica, readaptant-se necessàriament per una aplicació més eficaç en el control de la població i la persecució de les noves formes de militància, lluita i dissidència de les generacions que se li enfrontaven i no havien viscut la guerra.

El règim franquista amb els anys va haver de desempallegar-se de les formes primigènies més descaradament feixistes, especialment per la necessitat d'acabar amb l'aïllament en què va quedar amb la derrota dels seus aliats a la segona guerra mundial i poder-se acollir novament a uns organismes internacionals d'on va ser expulsat. Una oportunitat que no desaprofitaria a partir dels anys cinquanta, quan va esdevenir un aliat fonamental en els blocs que es conformaren durant la guerra freda. Tot i això, l'essència repressiva embrionària del règim, basada en la segregació entre vencedors i vençuts, addictes i desafectes, es va mantenir inalterable fins a la fi de la dictadura, edificada sobre l'estigmatització de milions de persones amb successius intents per esborrar la seva memòria i els testimonis que la provaven.

A ningú no li hauria de sorprendre a hores d'ara una evidència com que aquella repressió sistemàtica practicada durant dècades va sortir indemne de la transició. Sense voler entrar en el debat sobre el discutible caràcter "modèlic" d'aquell període (Espí-

nosa, 2015), el que és indiscutible és que un instrument fonamental per materialitzar aquesta impunitat va ser la Llei d'Amnistia de 1977. Presentada com una llei de "reconciliació nacional", il·lustrada a partir de les imatges benèvols de l'alliberament de molts presos polítics en perdonar-se "tots els actes d'intencionalitat política, qualsevol que fos el seu resultat",³ no s'ha divulgat amb tanta profusió com entre els seus articles es decretava la impunitat sobre tots "els delictes comesos pels funcionaris i agents de l'ordre públic contra l'exercici dels drets de les persones."⁴ Una autèntica llei de punt final que s'ha utilitzat com un eficaç mecanisme per impedir qualsevol intent d'exigir responsabilitats pels crims comesos pel franquisme.⁵

Aquestes circumstàncies històriques no només van acabar emparant aquella repressió i deixant sense qüestionar la versió oficial del règim per justificar durant dècades la persecució, acusació, condemna i mort de milers de persones, sinó que han estat decisives per perimetrar totalment el marc on ens hem hagut de moure els historiadors que la investiguem. Intentar sota aquestes premisses posar llum sobre unes víctimes volgutament silenciades durant quatre dècades de franquisme i unes quantes més de democràcies amnèsiques, suposa moure's en un terreny ple de paranys i dialècticament massa enverinat per tòpics que insten a no remoure ferides, passar pàgina o practicar una mena de revengisme pel sol fet d'exercir com a historiadors.

Com no pot ser d'una altra forma, les fonts documentals primàries s'han vist inevitablement afectades. Per una banda, els testimonis de les víctimes directes de la repressió, especialment de la més propera a la postguerra quan va ser més descarnada, han desaparegut pel decurs de les dècades. La major part de les seves vides van passar-la sota la vigilància d'un règim que va obligar-los a l'autoimposició del silenci fins a l'àmbit més íntim. Davant la devastació per la derrota, els traumàtics càstigs soferts i l'amenaça de caure novament en una repressió implacable, el millor era callar i passar desapercbut com a simple tàctica de supervivència. D'aquesta forma es va tallar, més del que podem pensar, una transmissió generacional que hauria permès que molts descendents l'aportessin. Així, no és estrany descobrir en moltes famílies un desconeixement absolut sobre el patiment dels progenitors o una resistència a parlar d'episodis que els van marcar profundament. Tampoc podem passar per alt que moltes altres no van exercir-lo, aquest silenci, i han estat bàsiques per construir l'enorme repositori de la memòria antifranquista, però en el camí hem perdut nombrosos testimonis d'un valor incalculable.

Per altra banda, les proves documentals que constaten la repressió es troben disseminades en un nombre ingent d'arxius relacionats amb l'immens univers punitiu del franquisme. Cap d'ells no pot explicar per si sol tota la dimensió repressiva del règim i cal resoldre un autèntic trencaclosques per agrupar les diverses fonts esparses per dependències policials, militars, eclesiàstiques, judicials, penitenciàries i institucionals, d'àmbits geogràfics i cronològics ben diferents. A aquesta fragmentació, s'hi suma el fet que la custòdia dels fons que constaten la repressió hagi estat en mans dels mateixos organismes que van produir-la, i s'han verificat pèrdues intencionades a partir de l'eliminació de sèries massa compromeses i d'altres de més negligents per l'estat

de deixadesa en què s'han preservat durant dècades.⁶ Ens estem movent en un immens trencaclosques on de sortida sabem que no trobarem mai totes les peces.

En aquest sentit, durant molts anys, la principal afectació per la investigació va venir marcada per un règim d'accés a la documentació totalment restrictiu amb criteris arbitraris segons l'organisme de torn (Espinosa, 2003). La impossibilitat legal d'investigar els delictes comesos per membres dels aparells franquistes va afectar inevitablement la consulta de tots aquells documents on podien aparèixer els seus responsables, és a dir, la gran majoria, i inevitablement va fer molt més difícil detectar les víctimes que hi constaven. L'ús tendencios de la legislació, emparant-se en la mateixa llei d'amnistia o d'altres de relatives a la protecció de dades i la preservació de l'honor, s'ha utilitzat reiteradament per dificultar qualsevol mena de consulta i refermar l'opacitat. Com a exemple, no va ser fins al 1997, gairebé seixanta anys després d'acabada la guerra i vint-i-dos de la mort del dictador, que es va permetre per primera vegada accedir a una font fonamental per a l'estudi de la repressió com l'Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (ATMT3), on es guarden els processos sumaríssims incoats a Catalunya entre 1938 i 1980.⁷

Avui dia, més enllà de la continuïtat d'anacròniques lleis de secrets oficials i de la pornogràfica propietat de fonts documentals públiques en fundacions privades enaltidores del dictador, encara continuen sent inaccessibles la totalitat dels arxius policials, pendents de finalitzar l'etern procés de classificació que van iniciar el 2004, així com els d'institucions privades fonamentals en el funcionament del règim, com les eclesiàstiques i d'altres organismes afins. En molts casos el problema ja no es troba tant en l'accessibilitat, encara menys en els de titularitat pública, sinó en el deficient estat de classificació que presenten després d'anys d'indolència i una crònica manca de recursos per ordenar-los degudament, fent molt difícil trobar el que es busca, especialment si ens hi apropem des d'una perspectiva local.⁸

L'Hospitalet de Llobregat compta amb fonts bibliogràfiques fonamentals que esdevenen cites ineludibles per a qualsevol que s'acosti a la història del franquisme a la ciutat.⁹ Aquestes valuoses aportacions, desgraciadament inexistents en la majoria de pobles i ciutats, permeten una excel·lent anàlisi de la realitat del període i un panorama molt complet de les víctimes de la dictadura, però no es van poder escapar de la realitat fragmentària de les fonts, especialment pel que fa a les persones empresonades que tractem. D'entre totes, aquestes han estat unes de les més complicades de detectar des d'una òptica local. Santacana ja esmenta la dificultat per quantificar-les a partir de les fonts municipals en trobar-se les supramunicipals "molt compartimentades" (Santacana, 1994: 128-134). Els arxius municipals, peça fonamental per trobar evidències documentals de la repressió en l'àmbit local, presenten l'inconvenient d'oferir informacions segmentades pel fet que l'enorme univers repressiu franquista s'estenia molt per fora dels seus àmbits. Així, la seva anàlisi dels presos hospitalencs per força la va haver de restringir als 190 informes personals dels interns que demanaven la llibertat condicional que es custodiaven a l'Arxiu Històric de l'Hospitalet. Aquests informes que les autoritats municipals van redactar sobre cen-

tenars de veïns i veïnes són una de les sèries més clarificadores per percebre l'amplitud d'aquesta xarxa punitiva, remetent-nos a un laberint de presons, tribunals, jutjats, batallons de treball, camps de concentració, colònies penitenciàries, destacaments penals, etc.

Una dificultat afegida per als investigadors locals per aproximar-nos a aquests arxius supramunicipals és que la majoria no permeten fer recerques a partir de criteris poblacionals. Per posar un exemple, fins l'any 2013 en què va acabar la descripció dels sumariíssims del tribunal militar, les persones que ens dirigíem a l'ATMT3 únicament podíem accedir a un sumari si coneixíem el nom de la persona, resultant impossible conèixer les víctimes que s'havien mantingut anònimes. Pels historiadors locals que precisament busquem quantificar les persones encausades a la nostra població, en aquestes condicions l'accés resultava inútil. Un dels elements clau d'aquella intervenció va ser l'elaboració d'uns instruments de descripció que avui permeten diverses tipologies de recerca, com ara, una població (Terradellas, 2015). Malauradament per a la historiografia local, aquesta no és la realitat que podem trobar-nos als arxius relacionats amb camps de concentració, batallons, exiliats i moltes altres tipologies repressives, on el cas de les presons no és cap excepció.

La font bàsica per apropar-nos a bona part de les persones que van patir l'empresonament es troben a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), concretament en els fons del Centre Penitenciari d'Hommes i Dones de Barcelona.¹⁰ Aquests van arribar a l'ANC provinents de la presó Model el 1988, amb motiu de ser traspassades les competències sobre presons a la Generalitat, i van ser classificats entre 1992 i 1995 quan van començar a ser consultables, agrupant la documentació de les presons de Barcelona i d'altres presons de partit de la província com Manresa, Mataró, Sabadell, Terrassa i Vic. Els expedients personals dels presos estan ordenats alfabèticament i l'única solució per conèixer els d'una població concreta consisteix a mirar-los un a un i veure si en el veïnatge de la fitxa apareix la que es busca. Concretament, pel fons de la presó d'hommes estem parlant de 1.789 capses on s'acumulen els expedients d'uns 147.000 presos per al període 1939-1960, data fins on es podien consultar en fer aquesta investigació, i en el de les dones, d'uns 142 metres lineals amb informació molt més críptica i heterogènia.

El buidatge d'aquest monstre documental va ocupar-me molts anys i va ser la base per realitzar l'obra *L'empresonament franquista al Baix Llobregat, 1939-1960*, editada el darrer novembre pel Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. En aquesta vaig poder consignar 5.608 víctimes del Baix Llobregat i l'Hospitalet de Llobregat com a resultat del buidatge i agrupació de quatre fonts fonamentals de la repressió: els fons de presons de l'ANC, els inventaris del tribunal militar de l'ATMT3, el fons de la presó de partit de Sant Feliu de Llobregat que es troba a l'Arxiu Comarcal del Baix Llobregat i el llistat de víctimes de la Llei de Reparació Jurídica aprovada el juliol de 2017 pel Parlament de Catalunya.¹¹ Cadascuna d'aquestes són consultables a l'obra esmentada i es poden trobar en línia al cercador de víctimes del Memorial Democràtic del Baix Llobregat des de gener del 2019.¹² Una xifra oberta a nous increments a me-

sura que s'avanci en el buidatge d'altres fonts i els períodes cronològics que no s'han permès consultar, i sobretot un punt de partida per facilitar als historiadors locals la recerca de les víctimes de les presons als seus pobles i contextualitzar-les des de la proximitat que es mereixen.

La inclusió de l'Hospitalet de Llobregat en aquest estudi no només la vaig veure justificada per les relacions històriques de la ciutat amb el Baix Llobregat,¹³ sinó principalment per la mateixa realitat repressiva del règim. Aquesta ciutat, com la majoria de pobles de la comarca, pertanyia al partit judicial de Sant Feliu de Llobregat i moltes de les causes judicials, a més del jutjat militar local, es van començar a instruir en aquest jutjat, a part que la primera estada del circuit penitenciari de molts hospitalencs i hospitalenques s'iniciava en la seva presó. Com és obvi, pel seu major volum poblacional, una tercera part del total de les víctimes constatades en aquest treball eren veïns i veïnes de l'Hospitalet, en un nombre de 1.871 persones.

En aquest article, entrarem en la terrible realitat penitenciària del franquisme i l'anàlisi del conjunt de les persones de la ciutat que van patir-la. I ens entretindrem en les diverses xifres que aporten les fonts, l'impacte comparatiu de la repressió amb d'altres poblacions del Baix Llobregat, els canvis en el període del perfil de les persones empresonades segons les prioritats repressives del règim, l'apropament als delictes més perseguits i sentències més aplicades i, finalment, una mínima aproximació sociològica al perfil de les víctimes segons la seva procedència geogràfica, barris on van viure, edat, entorns laborals i familiars.

LES PRESONS DEL FRANQUISME

L'any 1939 suposa el moment més tràgic de la història penitenciària a l'Estat. Pel que fa a la presó Model de Barcelona, on van acabar la majoria de represaliats de la ciutat, no era el primer des de la seva inauguració l'any 1904. Les intencions reformistes, teòricament més humanitàries, que van justificar-ne la construcció van quedar molt aviat desmentides, produint-se des dels inicis nombrosos episodis dramàtics que van convertir el seu nom en un cruel sarcasme. Tanmateix, l'etapa franquista superaria amb escreix les condicions més infrahumanes mai viscudes en uns centres ja de per si inhumans.¹⁴

El 26 de gener de 1939, quan són ocupades l'Hospitalet i Barcelona, la presó Model es trobava buida després de l'evacuació els dies anteriors dels darrers interns cap a la frontera. L'espai presentava un aspecte ruïnós a conseqüència dels motins que durant la guerra civil havien protagonitzat els presos antifeixistes i l'efecte dels bombardejos franquistes que havien afectat la sisena galeria. Tot i aquestes condicions, a partir de l'endemà es va començar a omplir de nou d'una forma descontrolada, en un hivern en què la presó presentava un estat lamentable sense pràcticament vidres ni portes, desenes de cel·les inutilitzades i moltes parts impracticables.¹⁵ El 28 de gener de 1939, els veïns de la Torrassa José Ruiz Mondéjar i Ernesto Villalonga Antonio van

ser els primers d'ingressar-hi des de l'Hospitalet.¹⁶ Segons els seus expedients penitenciaris, estaven acusats de ser "elementos peligrosos de izquierda" en ser membres del comitè que va col·lectivitzar la fàbrica de cafè La Pantera. Ruiz va sortir absolt del delictes de rebel·lió militar patint dos mesos d'arrest, mentre que Villalonga va ser condemnat a 12 anys i 1 dia i conduït a la presó de València.

Els testimonis que ens han transmès les condicions de les presons en la immediata postguerra coincideixen en el relat d'un autèntic infern que conculcava els drets més elementals de qui hi ingressava (ACEP, 2001; Solé, 2004). Les condicions de penúria generalitzables a tota la societat es multiplicaren exponencialment a dins de les presons fins a l'extrem de comportar la mort de centenars d'interns. Entre aquests, hem pogut constatar la de tretze hospitalencs en què ens entretindrem més endavant. Una gana terrible, unes condicions de salubritat pèssimes en què malalties i epidèmies s'encomanaven sense control, la presència desesperant de plagues de xinxes i tota mena d'insectes i rosegadors, un fred a l'hivern i una calor a l'estiu insuportables, una violència generalitzada de pallisses i tortures, càstigs durant mesos en cel·les d'aïllament per qualsevol motiu, una humiliació constant per degradar-los i "corregir-los" i, especialment, un amuntegament horrorós que va suposar que en les cel·les de la Model, amb unes dimensions de 4 per 2,40 metres, inicialment pensades per a un individu, s'arribessin a allotjar en algunes galeries fins a 18 persones (Fontova, 2010: 142).

Les xifres sobre la magnitud de l'empresonament franquista a l'Estat no estan gens clares. En uns espais on es produïen com a mínim tres recomptes diaris d'interns que es passaven de forma rigorosa cada setmana a la Direcció General de Presons, resulta més que paradoxal que no hàgim arribat a conèixer el volum exacte d'empresonats i mostra un cop més la realitat d'obscurantisme arxivístic que explicàvem.¹⁷ Les primeres dades de què disposem són les donades per les mateixes autoritats franquistes entre els anys 1946 i 1952 a comissions internacionals que les hi van demanar, i amb les quals ens hem hagut de conformar (Vinyes, 2010: 32-47). Aquestes mostren com l'any 1940, primer any que s'esmenta en aquest recompte i casualment un posterior al pitjor de la història penitenciària, en el total de l'Estat es comptabilitzaven 250.000 persones empresonades. Independentment de l'exactitud d'aquestes xifres que diversos historiadors han qualificat clarament a la baixa, elevant-la a més de 300.000 persones (Preston, 2013: 660), la dada irrefutable és que a l'Estat espanyol aquell any la capacitat penitenciària es calculava en unes 20.000 places. Aquesta dada ens mostra el nivell desproporcionat d'empresonaments que va desbordar d'una forma salvatge la capacitat de totes les presons, agreujant encara més els efectes de les lamentables condicions descrites.

Com arreu de l'Estat, aquesta va ser la terrible realitat que es va patir a les presons barcelonines. A la presó Model, inicialment edificada amb una capacitat de 820 places, centenars de les quals, com hem explicat, inservibles en els inicis del franquisme, per aquell 1940 malvivia una població aproximada de 13.000 interns (Marín, 2017: 220). Aquesta situació terrible d'amuntegament va comportar la creació a la capital



Vista aèria de l'exterior i voltants de la presó Model els anys 40. Extreta de La Directa, periodisme cooperatiu per la transformació social, 31.08.2018, BIGUES, Jordi. "Qui va obrir la porta de la Model el juliol del 36." [Recurs en línia] <https://directa.cat/qui-va-obrir-la-porta-de-la-model-el-juliol-del-36/>

de diverses presons habilitades per tractar d'eixugar l'estat infrahumà que presentava. Les primeres utilitzades van ser les existents, com la històrica del Castell de Montjuïc, on, després d'un breu ús com a recinte de presoners, es va destinar exclusivament a presos militars i a alguns d'especial rellevància, com mostra el cas del president Lluís Companys afusellat al fossar de Santa Eulàlia.¹⁸ A aquesta, cal sumar l'antiga txeca de Sant Elies, que havia estat habilitada pel SIM durant la guerra civil en l'actual convent de Santa Agnès i va continuar funcionant fins a finals de 1942.

Com a nous espais habilitats, l'abril del 39 es va incorporar la presó del Cànem al carrer Llacuna de Poble Nou, en una fàbrica cedida a les autoritats pel comte de Godó que es va mantenir fins al març de 1942. El setembre del 39 també va començar a funcionar el Palau de Missions a l'edifici de l'antiga Exposició Universal a Montjuïc. Aquesta va ser, després de la Model, la que va tenir més interns i va mantenir-se més temps com a presó, fins a l'abril de 1944, quan va reconvertir-se en un espai de detenció, classificació i retorn d'immigrants, i posteriorment, com l'antic Pavelló de Bèlgica i l'estadi de Montjuïc, en un centre on encabir les famílies desallotjades en el desmantellament de les barraques de la muntanya, on moltes passarien anys en unes condicions lamentables.¹⁹

A aquestes presons habilitades, cal sumar-hi a la capital l'existència d'altres espais de reclusió de més difícil o gairebé impossible comptabilització, com el Camp de Concentració d'Horta (Monfort, 2008), actiu fins a l'abril de 1940; l'Hospital Militar del carrer Tallers per a presoners, en funcionament fins al desembre de 1942; el Centre Especial d'Evacuació de presoners de la caserna dels carrers Tarragona-Numància, que va funcionar només els primers mesos de l'ocupació; als quals cal afegir batallons

de treballadors que s'anaven creant i mobilitzant segons les necessitats, així com una multitud de dipòsits de detenció adscrits a qualsevol dels nombrosos cossos policials i militars que protagonitzaren la repressió de postguerra.

Aquest drama es repetia de forma encara més agreujada a la presó de dones de les Corts, ubicada en l'espai de l'actual Corte Inglés de Diagonal. Aquest antic asil de monges dominiques, utilitzat per instruir i moralitzar "jóvenes extraviadas" i com a col·legi de nenes òrfenes, desemparades i pensionistes (Navarro, 1993), va ser col·lectivitzat durant la guerra i reconvertit en presó de dones pels Serveis Correccionals de la Generalitat l'octubre del 36, substituint la sinistra galera del carrer Reina Amàlia, que va ser buidada i enderrocada a partir del moviment revolucionari del 19 de juliol anterior. La presó de les Corts va ser condicionada per allotjar unes 100 recluses, arribant al seu màxim d'ocupació el 17 d'agost de 1939, quan s'hi acumularen 1.806 dones i 43 infants (Hernández, 2011: 60). La brutal densitat existent comportava l'ocupació de tota la superfície utilitzable, fins i tot amb preses dormint al terra dels lavabos.

La presó de les Corts va existir fins a l'any 1955, quan 263 preses i 19 infants van ser traslladades a la Model, que va esdevenir també presó de dones fins a la inauguració de la Trinitat el 1963. Les monges que van fer de carcelleres eren de l'orde de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, durament criticades en els testimonis de la quasi totalitat de les preses. El monopoli que les monges ostentaven en la gestió de les presons femenines van exercir-lo com a punta de llança de l'integrisme catòlic més desbocat, fidel a la idea d'adoctrinament nacional-catòlic i la concepció d'un règim pel qual ser dona equivalia gairebé a no ser res. Històricament, les dones que cometien delictes sempre han patit una doble estigmatització, no només trencaven una norma social regulada per lleis sinó també una "norma natural" sobre el rol que li exigia la societat del moment.²⁰ Com bé sabem, aquesta exigència ha consistit, i no només en temps del franquisme, a limitar-se a ser displicents serventes, agradables mares, submises esposes i bones administradores de la llar. En la sagrada missió de "reeducació" i "rehabilitació" femenina imposada pel franquisme, les monges de la presó, com totes les institucions eclesiàstiques, no dubtaren a aplicar el màxim rigor i disciplina per corregir el comportament de les que consideraven dones perdudes que havien de purgar terribles pecats.

Els testimonis de les empresonades repeteixen fil per randa les mateixes condicions lamentables esmentades en la presó d'homes i que també van causar la mort de moltes internes i alguns dels seus infants: gana, insalubritat, manca d'higiene, amuntegament, violència, càstigs i humiliacions.²¹ A més, l'empresonament de dones tenia una complexitat major, amb unes possibilitats de control i sotmetiment més subtils i sibil·lines. A les conseqüències derivades de la manca de llibertat en aquestes condicions, s'hi han d'afegir altres factors que feien encara més difícil la supervivència: desajustos o talls a les menstruacions, menopauses anticipades, embarassos, avortaments, agressions sexuals, etc. Unes realitats massa usuals que aprofundiren el dany de l'empresonament i van produir seqüeles posteriors, més profundes com més durava la condemna, i que van generar en molts casos patologies de per vida.



Panoràmica de l'exterior de la Presó de Les Corts els anys 40. Fons Bonaventura Batlle. Arxiu Municipal del Districte de Les Corts (AMLC). Extreta de Memòria de la presó de dones de Les Corts. Barcelona, 1939-1945. [Recurs en línia] <http://www.presodeles-corts.org>

Segons els testimonis, les que van patir pitjors condicions van ser les mares que van haver de complir la condemna amb els fills, als quals havien de reservar les minses racions de ranxo que se'ls administrava. L'any 1940, el metge de les Corts testimonia l'existència d'un nombre de quaranta-quatre infants menors de quatre anys. Cap d'aquests va ser mai registrat en els llibres d'entrada de la presó, una tràgica constatació que va possibilitar els nombrosos casos de nens segrestats i cedits a famílies addictes al règim (Vinyes, 2002: 71-101).²² Aquest problema el patirien centenars de presos i preses que, per la seva condició, van veure com l'estat els sostreia la custòdia dels fills, per internar-los en l'enorme xarxa d'establiments religiosos, orfenats, hospicis i centres d'Auxilio Social, on a molts se'ls va perdre la pista per sempre.

Finalment, unes de les presons més desconegudes són les de partit i els innombrables dipòsits de detenció que es van improvisar en múltiples espais a cada població, normalment escapant de qualsevol control estadístic. En el cas de l'Hospitalet tenim constància dels dipòsits de la comandància militar de la Rambla Just Oliveras, el local de Falange del carrer Barcelona i el calabós municipal de l'Ajuntament (Santacana, 1994: 112), provinents dels quals hem trobat testimoniats desenes d'hospitalencs a les fonts de la Model, sense descartar la possibilitat del previsible ús de la caserna de la Remunta i d'altres espais efimers que es van poder habilitar a tot el terme i dels quals no ha quedat constància. Aquests van ser fonamentals per regular el trànsit de les persones empresonades des de les poblacions d'origen, convertint-se en una vàlvula de contenció quan les condicions a les presons de la capital on anaven destinades no permetien més ingressos. Aquesta funció va suposar el seu inevitable col·lapse, paral·lel al descrit en les anteriors, però en unes dimensions encara més dramàtiques en estar menys preparades per assumir l'empresonament massiu que es va produir a la postguerra.



Imatge de l'interior d'una cel·la de la presó de partit de Sant Feliu de Llobregat, 1965. Arxiu Comarcal del Baix Llobregat (ACBL), col·lecció ciutadana d'imatges de Sant Feliu de Llobregat. (imatge cedida per Júlia Alcayna Brú).

El cas de la presó de partit de Sant Feliu de Llobregat és paradigmàtic per descriure aquesta situació. Fundada l'any 1834 quan es va imposar la divisió administrativa dels jutjats provincials en jutjats de partit, va tenir jurisdicció sobre la pràctica totalitat del territori actual del Baix Llobregat, incloent-hi la ciutat de l'Hospitalet. Estava ubicada en l'espai on actualment hi ha el CineBaix, en un antic edifici medieval de la Pia Almoina que s'havia utilitzat com a presó jurisdiccional des de l'època feudal. La seva imponent torre de 30 metres encabia tres de les quatre cel·les individuals de que disposava. En aquestes, el 21 de març de 1939 s'hi van arribar a amuntegar fins a 183 persones,²³ podent-nos imaginar les condicions lamentables de supervivència, sent de tots els centres el que presentava unes ocupacions més elevades. Fins al gener de 1940, la mitjana d'interns no va baixar del centenar de persones, entre les quals hem pogut constatar fins a 138 veïns i veïnes de l'Hospitalet.

LES VÍCTIMES DE L'HOSPITALET

Les 1.871 persones de l'Hospitalet que hem consignat en aquest estudi no són únicament les empresonades o encausades per delictes polítics per diverses raons que argumentem al llarg de l'article. Com explicàvem anteriorment, aquesta xifra prové de l'agrupació de quatre fonts documentals, cadascuna de les quals amb un nombre de persones diferents amb variades circumstàncies repressives. Si comptabilitzem les que estan relacionades amb les fonts militars, al llistat de la Llei de Reparació Jurídica (LRJ) només trobarem 818 i 746 als inventaris de l'ATMT3. Si fem el mateix exercici amb les relacionades amb les fonts de les presons a l'ANC, en trobem 1.444, les estrictament empresonades, i la xifra es redueix a només 138 amb les detectades a la

presó de Sant Feliu. La principal constatació és que cap font documental pot explicar per si sola l'abast global de la repressió, incidint en l'evidència de la seva realitat fragmentària i la necessitat d'agrupar-les.

Per explicar les molt diverses casuístiques del perquè algunes persones són en unes fonts i no en d'altres, sintèticament i per les que ens ocupen, es pot constatar que no totes les persones que van patir un procediment militar van acabar empresonades o complint condemna en presons de la província, ni viceversa, no totes les persones que van ingressar a una presó ho van fer després de passar per un procediment militar. Així, si tinguéssim en compte només les fonts militars recollides a la LRJ i l'ATMT3 ens estaríem deixant 966 hospitalencs i hospitalenques que només trobem a l'ANC i en sentit invers n'ignorariem 394 que només apareixen en aquelles. La qüestió queda ben il·lustrada quan constatem que del total de 1.871 víctimes només 357 les trobem repetides en aquestes tres fonts, una xifra que es redueix a només 106 si afegim a l'equació les coincidents entre aquestes i la presó de Sant Feliu.

Cada font, per tant, ens aporta un percentatge de víctimes que únicament les podem trobar allà, fet del qual es desprèn que, a mesura que se'n vagin sumant d'altres, aquesta xifra inevitablement anirà incrementant-se i les que estem aportant són en tot cas de mínims. Per exemple, en aquesta agregació manquen els nombrosos casos relacionats amb els presoners de guerra, alguns dels quals indetectables en haver passat directament del camp de concentració a la llibertat o a un batalló de treballadors i no haver deixat constància en cap tribunal ni presó; les que van patir detencions i arrestos només en les comissaries i dipòsits policials sense possibilitat d'accedir avui documentalment als seus fons; les que van complir condemna a fora de les presons de la província de Barcelona; les relacionades amb l'exili i els camps de refugiats francesos, i un llarg etcètera, on resulta impossible sumar aquelles violències que no van deixar cap prova documental i només el testimoni dels que les van patir o conèixer podrien haver-lo aportat.²⁴ A la vegada, com explicàvem, en les fonts estudiades hi ha períodes cronològics que no s'han pogut consultar, mancant-nos tot l'empresonament masculí posterior al 1960 i al 1953 en el cas femení, així com el que es va donar entre 1944 i 1960 a la presó de Sant Feliu, quan va ser tancada, en no haver accedit en aquesta font a dades sobre aquest període. Com es pot comprovar, en manquen moltes i caldrà continuar buscant-les i, el que és més imprescindible, anar més enllà de les fredes xifres per individualitzar-les com es mereixen.

Fetes aquestes consideracions estadístiques, per a l'anàlisi del conjunt de veïns i veïnes de l'Hospitalet la font que ens ofereix una informació més voluminosa i acurada és la penitenciària, tot i que aquesta és qualitativament i quantitativa molt diferent en el cas dels homes que en el de les dones. En els primers, l'existència dels expedients processals individuals, que es registraven en el moment de l'ingrés dels detinguts, ha permès recollir dades bàsiques com el nom i cognoms, poble de naturalesa, adreça i poble de veïnatge, edat, professió, estat civil i nombre de fills, que permeten aproximar-nos al seu context sociològic. L'altra part d'aquests que ha aportat més informació és el camp denominat *vicisitudes*, on de forma cronològica s'anaven relatant els

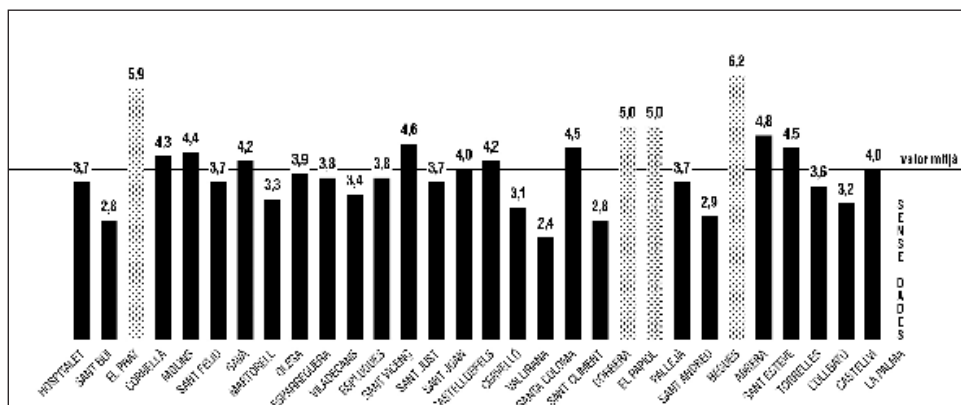
moviments de l'intern des del seu ingrés a la presó fins a la sortida, podent-se'n de-
duir, a més d'una informació molt valuosa sobre les condicions en què van patir la con-
demna, dates exactes d'entrada i sortida, centres de procedència o trasllat, i en alguns
casos, a partir dels documents que s'adjuntaven a l'expedient, fins i tot la causa d'em-
presonament i càrrecs de les sentències. El contrast amb les fonts militars ha estat im-
prescindible per ampliar i verificar molta informació relativa als empresonats per
aquests tribunals.

Comparativament, la manca d'informació en la consignació de les dones, per des-
gràcia, és enorme. En molts casos amb prou feines se les podia relacionar amb una
població i les dades bàsiques de filiació no són tan detallades. A manca per aquell pe-
ríode d'uns expedients individuals com els dels homes, la informació depenia del de-
tall amb què es van recollir als llibres de registre en el moment de l'ingrés, partint de
la base que moltes dades ni s'apuntaven, especialment quan els ingressos eren mas-
sius, i constatant nombrosos salts cronològics. Així, en els casos més afortunats hem
pogut detectar el veïnatge amb una data d'entrada, poble de naturalesa, edat i estat
civil. Les dates de sortida són escadusseres, les professions limitades a la concepció
sexista del "sus labores", com hem explicat el nombre de fills ni hi consta i, per des-
comptat, la causa d'ingrés és una incògnita de forma majoritària. Com en el cas dels
homes, només en les preses polítiques que apareixen també als procediments mili-
tars s'han pogut contrastar i ampliar alguna d'aquestes dades.

En el cas de l'Hospitalet, seguint la tònica general, la relació d'homes és majoritària,
ja que suma 1.752 del total, mentre que les dones representen les 119 restants. El
criteri de veïnatge en el moment de la detenció ha estat el prioritari per considerar-
les hospitalenques, per tant, podríem sumar-hi encara 54 persones més detectades
a les fonts militars que, tot i haver nascut a la població, no s'han comptabilitzat per-
què no residien al municipi. Aquestes no tenen a veure amb una altra casuística que
hem detectat en almenys 123 casos, als quals segons la font se'ls atribuïen poblacions
diferents, una de les quals, com a mínim, a l'Hospitalet. Aquestes variacions respo-
nien a un canvi de domicili mentre durava el procés judicial o el compliment de sen-
tència i en molts casos expliquen també els canvis forçats empresos per moltes
persones en les circumstàncies de persecució de postguerra. Traslladar-se de pobla-
ció o tornar a les poblacions d'origen va ser una tàctica seguida per aquelles que eren
massa significades i que per raons personals no van decidir emprendre l'exili exterior,
però sí que van efectuar un "exili interior" en forma d'autodesterrament. Aquesta cir-
cumstància, tot i trobar-la també a l'Hospitalet, no va ser tan evident com en pobla-
cions més petites, on la capacitat d'anonimat va ser molt menor.

L'IMPACTE DE LA REPRESSIÓ

Per apropar-nos als paràmetres que ens permeten graduar els volums de la represió
en una població, no podem fer-ho simplement segons el nombre d'empresonats i
encausats sinó a partir del percentatge d'aquests en relació amb els habitants i la
comparativa estadística amb altres poblacions. Com és lògic, la ciutat de l'Hospitalet



Percentatges poblacionals Baix Llobregat i l'Hospitalet.

representa un terç de l'estudi que inclou tota la comarca del Baix Llobregat a conseqüència del seu major nombre de població. Segons el padró d'habitants de 1940, hi havia censades 51.249 persones,²⁵ donant-se un percentatge d'empresonament i encausament del 3,7%, lleugerament inferior a la mitjana comarcal del 4%, on Begues amb un 6,2% i el Prat de Llobregat amb un 5,9% es troben molt per sobre de la mitjana. Aquestes diferències que observem al gràfic assenyalen intensitats repressives molt diverses.

La historiografia catalana ha plantejat com a hipòtesi una major afectació de la repressió en les poblacions petites, explicada bàsicament per uns nivells d'anomiat més difícils, però especialment en ser eminentment de majoria laboral agrària i, per tant, d'un àmbit social on la conflictivitat havia estat molt latent des de feia dècades. Aquests factors i el fet de ser el sector de la pagesia un dels més reticents a exiliar-se explicarien a grans trets perquè les poblacions petites de les comarques rurals apareixen com les més castigades en les xifres d'execucions, obtenint l'Hospitalet una de les proporcions més baixes de Catalunya (Solé, 1985). Tanmateix en una comarca heterogènia com el Baix Llobregat i una ciutat altament industrialitzada com l'Hospitalet, aquesta hipòtesi no acaba de concordar quan analitzem el volum d'empresonats i encausats, ja que no segueix el mateix patró i apareixen resultats molt variables en poblacions de característiques sociològiques molt semblants.

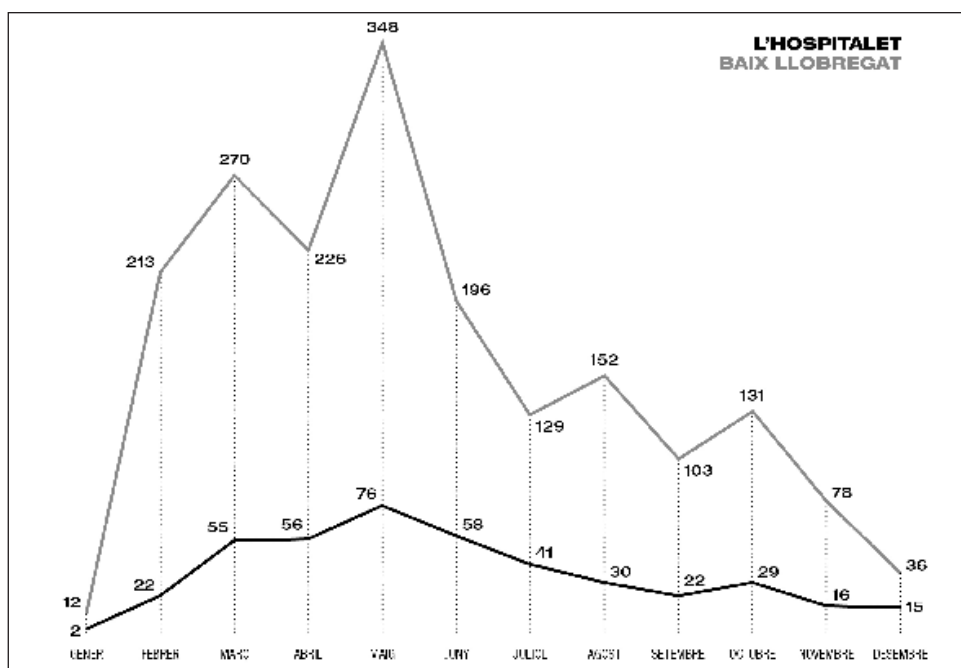
En el gràfic, on les poblacions estan ordenades en un sentit descendent segons els habitants, podem observar una oscil·lació constant amunt i avall de la mitjana, en lloc de presentar, si seguíssim les teories generals, una tendència ascendent a mesura que ens apropéssim a les menys poblades. Per exemple, les poblacions de Sant Climent de Llobregat, Corbera, el Papiol, Pallejà, Sant Andreu de la Barca, Begues i Abrera tenien el 1940 un nivell demogràfic similar amb variacions de poques desenes de persones i una economia eminentment agrària, i presenten, en canvi, unes variacions enormes que dupliquen els percentatges entre unes i altres. En el cas de l'Hospitalet, molt més poblada i amb uns sectors laborals secundari i terciari que sumats triplicaven el primari, els percentatges es troben gairebé en consonància amb la mit-

jana general, contràriament al que succeeix pel que fa a les execucions. Concloem que ni des d'una perspectiva comarcal ni pel cas específic de l'Hospitalet no podem explicar el grau d'incidència de la repressió sobre les persones encausades i empresonades a partir d'un marc homogeni relacionable només amb volums demogràfics, sectors laborals majoritaris o característiques sociològiques comparables, sinó més aviat a una explicació més complexa que sembla estar molt lligada a causes específiques de cada realitat local.

Sense voler extreure hipòtesis concloents, ens inclinem a pensar que aquestes diferències responen fonamentalment a factors relacionats directament amb les persones i organismes que van gestionar la repressió en cada població. Aquesta hipòtesi, que també es dedueix a partir de l'estudi de les acusacions que van elaborar per instruir la Causa General (Montblanc, 2019: 49-114), mostren com la repressió va ser molt més eficaç allà on les noves autoritats van tenir la capacitat de coordinar els diversos organismes que la gestionaven i establir àmplies xarxes de delació en complicitat amb els sectors socials conservadors que les alimentaven. En la fortalesa o debilitat d'aquests engranatges repressius locals sembla estar la clau per explicar el grau de coneixement i control de la població, així com la capacitat per aplicar unes lògiques més o menys venjatives per castigar els fets produïts durant la guerra. En tot cas, aquesta incògnita queda lluny dels objectius d'aquest estudi i només podrem resoldre-la a mesura que s'avanci en l'anàlisi d'aquests mecanismes repressius localment i de cadascun dels procediments judicials, on les persones i organismes que van fonamentar les acusacions han quedat constatades.

El procés de creació i consolidació d'aquests mecanismes als municipis no va ser senzill ni immediat. Fins una setmana després de l'ocupació de l'Hospitalet, el 3 de febrer, no es va constituir la primera Comissió Gestora presidida per l'alcalde José W. Marín López i es van nomenar un total de 25 alcaldes de barri, però l'organització de l'administració local i dels cossos que van dirigir la repressió encara trigaria un temps a funcionar a ple rendiment (Santacana, 1994: 111-114). Per resoldre aquest buit, el mateix 26 de gener de 1939 en què les tropes franquistes ocupen la ciutat, un decret nomenava el general Eliseo Álvarez com a cap de la Jefatura de los Servicios de Ocupación (JSO) de Barcelona,²⁶ establint-se un règim especial d'ocupació a la capital i pobles de la rodalia que va estar vigent fins al mes d'agost, quan es nomena el primer governador civil que assumiria moltes de les seves funcions. Sota les ordres de la JSO hi havia els cossos policials i militars que van exercir la repressió més immediata: Columna de Orden y Policía de Ocupación, Servicio Nacional de Seguridad, Servicio de Información y Policía Militar (SIPM), a més d'altres que sense aparèixer al decret també es van distingir com el 19^o Tercio de la Guardia Civil, el grup parapolicial Rondín Anti-marxista i les milícies falangistes.

En la informació sobre els ingressos que apareix als expedients personals dels presos, es pot constatar com aquests cossos van enviar a les presons de la capital els primers detinguts de l'Hospitalet un 28 de gener, només dos dies després d'ocupar-se la població i crear-se l'organisme. En els pocs dies que van transcórrer d'aquell



Entrades a la presó durant el 1939 Baix Llobregat i l'Hospitalet.

gener se'n detecten també als pobles de Sant Just Desvern i Cornellà de Llobregat. Les primeres actuacions es corresponen a poblacions limítrofes a Barcelona, però en molt pocs dies es pot constatar com s'anaren estenent com una taca d'oli a riba esquerra i dreta del Llobregat. En aquelles primeres setmanes, els ingressos a les presons des d'un poble normalment es feien de forma massiva en dies assenyalats, en unes operacions que mostren una autèntica repressió quirúrgica amb un impacte planificat sobre el territori. Una metodologia que anirà diluint-se a mesura que s'anaren reorganitzant els cossos policials a cada municipi i van començar a funcionar de forma més autònoma, generant-se procediments cada cop més selectius en la recerca dels detinguts.

Pel que fa a l'Hospitalet, el gràfic mostra com l'any 1939 les detencions van créixer exponencialment fins al mes de maig, en què van començar a davallar lleugerament. En comparació amb el global comarcal, es pot advertir a la ciutat una tendència més sostinguda en el temps. Entre els dies assenyalats amb major nombre d'ingressos destaquen el 24 d'abril, quan nou hospitalencs són traslladats des de la presó de Sant Feliu, i el 15 de maig, quan onze més van entrar provinents de l'Hospitalet, tots acusats de rebel·lió militar. En el degoteig constant d'entrades d'aquells primers mesos, es poden verificar en quatre ocasions més, entre maig i juny, ingressos simultanis de fins a vuit veïns i veïnes, podent-se detectar actuacions molt específiques en algunes zones de la ciutat, com les que afecten el barri de la Torrassa i el carrer de Campoamor el 23 de maig o la detenció d'escombriaires de Can Pi del 9 de juny.

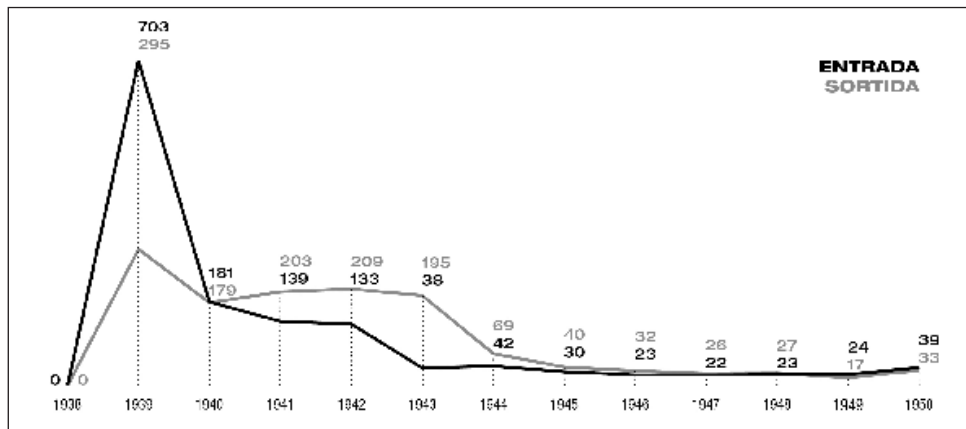


Foto 6: Interior de la Model en la celebració del dia de la Mercè el setembre de 1941. Carlos Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Extreta d'Ajuntament de Barcelona. [Recurs en línia] <https://lamodel.barcelona/>

En pocs dies, aquests primers detinguts es van ajuntar a les presons amb els presoners que immediatament després de l'ocupació de Barcelona s'hi van començar a enviar des dels camps de concentració un cop eren classificats. Es calculen entre 180 i 300 els camps i batallons de treballadors que van funcionar a l'Estat durant la postguerra, on s'arribarien a internar entre 500.000 i 700.000 presoners.²⁷ Entre aquests, hem pogut detectar només 42 hospitalencs, tot i que molts d'altres, sense poder-se constatar en les fonts, es poden intuir a partir de la seva arribada des de presons molt concretes de l'Estat. Com explicàvem, a les presons només podem detectar aquells que arribaven per ser jutjats un cop dictaminada la seva desafecció, mantenint-se la incògnita sobre el volum real dels mateixos que, sens dubte, va ser molt superior.

Per tant, les entrades i sortides de les presons que mostra el gràfic no tenien per què produir-se necessàriament des de o cap a la llibertat, sinó que marquen la data en què són detectades en aquests establiments, constatant-se durant tot el període aquest continu pelegrinatge de presos i preses per un munt de presons, establiments concentracionaris i de treball per tot l'Estat. Pel cas de l'Hospitalet, com va passar arreu del territori, l'any 1939 marca clarament el nivell més elevat de causes, produint-se a partir de l'any següent un descens significatiu de les entrades; aquestes es mantindrien amb una lleugera tendència a la baixa fins al 1943, en què de nou cauen abruptament i es mantenen per sota de la quarantena anual fins al final de la dècada, quan tornen a repuntar.

Aquestes variacions de les entrades no són explicables únicament per la intensitat repressiva de la immediata postguerra sinó també per factors clarament relacionats amb els percentatges de sortida que ajuden a explicar en el seu conjunt els canvis que



Freqüència d'entrades, sortides i encausaments a l'Hospitalet, 1938-1950.

es van produir en aquells anys en la política penitenciària del règim. Com es veu, també en les oscil·lacions del volum de sortides són prou rellevants els anys 1939 i 1943. Com en el cas anterior, cal no confondre-les amb alliberaments, ja que en la majoria dels casos, especialment el 1939, responien a un trasllat de persones sentenciades a altres presons on havien de complir la condemna o ser redistribuïdes per l'enorme xarxa d'unitats de treball, però també expliquen moltes altres casuístiques del moment com l'habilitació de noves presons, les nombroses execucions, les morts ocorregudes a l'interior i, com és obvi, també les corresponents a l'alliberament per sentències curtes.

Tanmateix, la causa que ens ajuda a entendre millor aquest nivell sostingut de sortides entre 1940 i 1943 és la política d'excarceracions engegada pel règim en aquest període. Aquestes no les hem d'entendre com la decisió magnànima i humanitària que va transmetre la propaganda franquista, sinó bàsicament com una solució d'urgència davant la situació insostenible que li estava comportant mantenir aquell nivell desbordat d'empresonaments. El col·lapse de les presons va generar gravíssims problemes econòmics i una saturació judicial sense precedents però, a més, s'hi va afegir un greu risc d'inestabilitat pel creixent nombre d'amenaces que es van començar a produir des de principis de 1940, mostrant amb tota la seva cruïda les deplorables condicions en què sobreviuen a l'interior milers de persones (Vinyes, 2002: 25-32). És bàsicament per aquestes raons que es van implementar diverses solucions per alleugerir l'ocupació i a la vegada poder fer productives les persones empresonades.

Pel primer cas, entre 1939 i 1943, el règim va decretar fins a deu excarceracions, de les quals es beneficiaren primerament els condemnats per sentències més curtes i gradualment els de més quantioses. La incòmoda situació que va provocar-li l'acabament de la Segona Guerra Mundial va accelerar el procés amb la promulgació del denominat "indulto" d'octubre de 1945, on grandiloqüentment s'anunciava haver acabat "to-

talmente el problema penitenciario creado por la rebelión marxista”,²⁸ intentant transmetre a escala internacional una imatge més benèvola i donar per tancat el cicle d’emprisonaments per causes de guerra. Tot i això, milers de sentenciats no se’n van poder beneficiar i la seva permanència és detectable molts anys després, en haver-se exclòs els acusats per “crueldad, muertes, violaciones, profanaciones, latrocinios u otros hechos que por su índole repugnen a todo hombre honrado”, figures que van ser recurrents en moltíssimes sentències,²⁹ així com els delictes posteriors a l’1 d’abril de 1939 que començarien a prendre un protagonisme creixent a partir de llavors.

A la vegada, una de les solucions més efectives va ser la conversió dels presos en mà d’obra productiva a través del sistema de redempció de penes pel treball.³⁰ La pràctica dels treballs forçats dels presoners, regulats pel bàndol franquista a partir de maig de 1937 amb la creació dels primers batallons de treballadors, va ser depurada pel jesuïta Pérez del Pulgar per introduir-la a les presons, donant lloc el 7 d’octubre de 1938 a la creació del Patronato para la Redención de Penas por el Trabajo i permetent que els presos redimissin part de la condemna segons els dies treballats, a raó d’un per cada dos, exceptuant-ne els sentenciats a mort o amb intents d’evasió i, a partir del final de la guerra, els delictes posteriors. L’any 1941, un total de 18.375 homes, les dones en van ser excloses, es trobaven dins d’aquest règim de semiesclavitud en la realització de tota mena d’obres d’infraestructura, industrials, reconstruccions i desenrunaments per tot el territori, que van aportar enormes beneficis no només per a l’erari públic sinó a nombroses empreses privades (Maestre, 2019).

Com a mínim, un total de 64 presos hospitalencs es poden localitzar dins d’aquesta enorme xarxa de batallons de treballadors, colònies penitenciàries militaritzades, destacaments penals i tallers penitenciaris, molts passant d’un a l’altre a mesura que es finalitzaven els treballs i se’n creaven de nous. Entre els que hi hem trobat més presència, un mínim de quinze han estat detectats en el contingent de prop de 800 presos que entre el 25 d’octubre i el 28 de desembre de 1940 van participar en els treballs de desenrunament de Manlleu i Torelló a conseqüència de la tràgica crescuda del Ter. El segon espai va ser el Destacament Penal de Belchite, on consten un mínim d’onze entre el miler aproximat de treballadors que a partir de 1940 van participar en les obres de construcció del nou poble que havia quedat arrasat durant la guerra, però el llistat d’ubicacions amb presència d’hospitalencs supera la trentena i la xifra dels implicats indubtablement va ser molt més alta.³¹

Les sortides també mostren l’alliberament de la reclusió per l’assoliment dels diversos graus penitenciaris entre la presó atenuada, la llibertat condicional i la definitiva. Aquestes no representaven en cap cas l’alliberament de la custòdia que diversos organismes continuaven exercint sobre les persones excarcerades. Independentment de la marxa de la presó, la pena continuava estipulada en el total d’anys que marcava la sentència i això va fer que durant dècades milers de persones continuessin estretament controlades. En un principi van ser les autoritats locals i els cossos d’ordre públic els encarregats de tutelar la llibertat condicional, davant les quals s’havien de presentar mensualment per informar com evolucionaven tots els aspectes de la seva



El tribunal de revisió de condemnes comunica a una presa de les Corts el seu indult el 3 d'abril de 1944. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

vida. A més, passaven a ser assenyalades amb un Certificado de Libertad Condicional³² que les exposava davant de qualsevol circumstància on calia identificar-se, i amb una sèrie de deures per complir que, en cas contrari, podien suposar el retorn a la presó, com va succeir en nombroses ocasions.

La gran quantitat de persones que van anar quedant en llibertat condicional després d'aquestes excarceracions i a mesura que van anar complint tres quartes parts de la condemna, van suposar que el 22 de maig de 1943 fos creat el Servicio de Libertad Vigilada, dependent de la Direcció General de Presons, organitzat en Juntres Provincials i Locals per gestionar-les. En el cas de l'Hospitalet, Santacana assenyala que la formava "un delegat de l'alcalde afiliat a la FET, una dona de les forces vives locals i un capellà" (Santacana, 1994: 130). La llibertat condicional podia denegar-se si els informes d'aquests no eren positius i van ser molts els casos en què persones que estaven en llibertat, en haver assolit el grau de presó atenuada, van haver de reingressar. La reticència de les autoritats locals al retorn de les persones empresonades va ser tan generalitzada que el règim va decretar el 23 de novembre de 1940 la mesura del desterrament en un radi superior a 250 quilòmetres del lloc de residència o el compliment en colònies penitenciàries. Un tràmit que podia allargar-se molt fins que es trobava una població que accedís a l'acolliment i, el que era més difícil, algú que els facilités feina amb el risc que suposava superar el procés d'informació per comprovar la seva afecció al règim.

La situació més desesperant es donava pel fet que la decisió d'aplicar un desterrament es prenia en el moment en què es tramitava la concessió de la llibertat condicional,

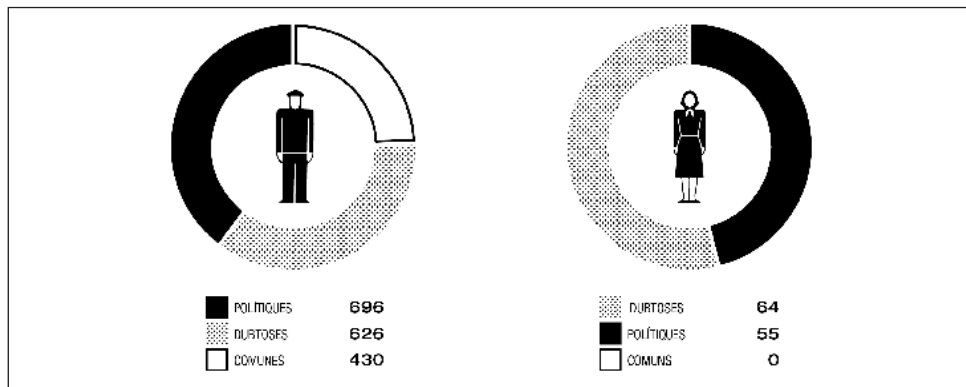
quan la majoria es trobaven en llibertat atenuada residint des de feia mesos o anys als seus pobles i en el dur procés de refer la vida. Són moltes les persones que van haver de marxar desterrades molt després d'haver estat alliberades. A les fonts de la presó ha quedat constància del desterrament d'un mínim de tres dones i vint-i-vuit homes de l'Hospitalet.³³ Entre aquestes podem constatar molts drames personals, testimoniats en les nombroses cartes escrites a les juntes dels pobles on eren desterrades i a altres autoritats superiors, implorant l'aixecament d'aquesta mesura a causa del desarrelament que els va comportar la separació de les famílies, la manca de mitjans de vida o l'estigmatització que suportaven en els pobles d'acollida.

POLÍTICS, COMUNS I GOVERNATIUS

L'empresonament franquista entre 1939 i 1960 és variable en consonància amb les transformacions que es van produir durant aquest període en la societat, especialment pel que fa a l'evolució de les formes d'oposició i les prioritats repressives del règim en cada moment. Les presons de la immediata postguerra no van ser les mateixes que a finals de la dècada dels cinquanta ni tampoc el perfil sociològic dels interns. L'augment més salvatge es va anar alleugerint a mesura que remetia la densitat insuportable dels primers anys, però això no les va convertir en espais acceptables on desapareguessin moltes condicions de precarietat extrema i, encara menys, uns mecanismes de violència i sotmetiment que es van mantenir intactes.

Per altra banda, l'ordenament jurídic del règim va evolucionar sense canvis fonamentals durant tota la dictadura i la seva capacitat punitiva va continuar dirigint-se amb la mateixa intensitat i eficàcia contra els sectors socials que en cada moment més els interessava controlar. La primera eina jurídica franquista, el *Bando* de juliol de 1936 en què els revoltats van declarar l'estat de guerra, es va mantenir vigent fins al 1948. En aquest el delictes de rebel·lió i sedició, entre molts altres de relacionats amb l'ordre públic, es van sotmetre a la jurisdicció militar, convertint el Codi de Justícia Militar de 1890 en un ordenament aplicable a tota la població i la base legal dels consells de guerra.³⁴ L'administració de justícia del franquisme va passar a dependre absolutament dels tribunals militars, als quals van quedar supeditats els tribunals ordinaris i molts dels delictes que legisaven, reinstaurant-se la pena de mort com a grau superior de condemna en nombrosos supòsits.³⁵ Paral·lelament, tot un corpus legal, jurídic i administratiu es va desenvolupar per reprimir de forma més extrema els vençuts, creant-se nombrosos tribunals especials amb noves lleis d'excepció com les de responsabilitats polítiques, depuració de funcionaris, repressió de la maçoneria i el comunisme, bandidatge i terrorisme, etc.³⁶

Per altra banda, el règim va adequar la jurisdicció ordinària a les seves directrius totalitàries. Com en el cas militar, al franquisme no li va caldre inventar noves estructures jurídiques sinó simplement estirar fins al màxim les possibilitats repressives de les existents (Sevillano, 2016: 289-311; Balbé, 1992: 392). El Codi Penal de 1944 va modificar el republicà de 1932 amb la introducció dels seus valors nacional-catòlics,



Causas d'empresonament a l'Hospitalet

agreuja la severitat de les penes i incorporant un nou ventall de delictes per restringir encara més els drets i llibertats. Alguns d'aquests s'havien estipulat en anteriors lleis franquistes, com la de seguretat de l'estat de 1941 o d'altres de marcadament religioses com les promulgades contra l'avortament, l'adulteri i al voltant del concepte de família, però fins i tot se n'hi van incloure d'altres derivats de lleis republicanes.³⁷ Un cas especial entre aquestes és la Llei de *Vagos y Maleantes* de 1933, aplicada per un tribunal especial amb tot el rigor que permetia el text originari, que no es modificaria fins l'any 1954, quan s'hi van incloure els delictes per castigar el col·lectiu LGTBI.³⁸

Les possibilitats legals per reprimir la població eren infinites i les jurisdiccions militars, ordinàries i especials es van superposar durant tota la dictadura en un procés acumulatiu on es van desdibuixar moltes de les categories delictives. Aquesta variabilitat per castigar un mateix delictes va suposar que en molts casos la confusió entre algunes causes polítiques i comunes fos més que deliberada, especialment a partir que el règim va voler negar i camuflar l'existència de les primeres. Sense deixar de banda la pràctica recurrent de considerar com a fets delictius moltes opcions i comportaments relatius a la consciència i llibertat personal, o que darrere de molts delictes comuns hi haguessin causes relacionades estretament amb la realitat política, fos pel context social o familiar de les persones encausades.

Com en el global general, l'Hospitalet presenta en el període un percentatge major de causes polítiques. Tanmateix les diferències entre les diverses tipologies estudiades són molt menys acusades que en el global del Baix Llobregat, on aquestes representaven el 52% del total amb una diferència de fins a 35 punts amb les causes comunes, mentre que a l'Hospitalet només les separen 17 punts. Entre les 751 persones de la ciutat encausades en aquestes, un aclaparador 96% estan relacionades amb el delictes per rebel·lió militar, i es van dirimir en els procediments sumaríssims dels consells de guerra. L'any 1939 es van iniciar un 76% d'aquests procediments, que arriben fins al 90% si afegim les causes incoades l'any següent. En la majoria dels casos, a causa del col·lapse judicial, aquesta data d'inici no va coincidir amb l'any de reso-

lució, suposant-los una mitjana d'entre dos i tres anys d'espera a les presons fins a arribar al judici.

El delictes de rebel·lió progressivament va anar disminuint com a principal forma d'in-criminació per motivacions polítiques, reduint-se a casos cada cop més específics, ac-celerat, com hem explicat, per la política d'excarceracions i les presses del règim per intentar donar una aparença més benèvola. En els anys 1941 i 1942 es van iniciar tan sols 46 causes de rebel·lió a l'Hospitalet, que es rebaixarien a divuit en el període entre 1943 i 1961. A mesura que transcorren els anys, el seu protagonisme el com-partirien amb les causes dels denominats delictes posteriors,³⁹ relacionats principal-ment amb la reorganització de partits i sindicats a la clandestinitat i la lluita guerrillera dels maquis que pren embranzida a finals dels quaranta. Entre aquestes trobem 24 hospitalencs que van ser encausats per tribunals especials i ordinaris, majoritària-ment relacionats amb delictes per activitats clandestines i associació il·lícita, i en menor mesura a altres tipificacions com bandidatge i terrorisme, alta traïció, contra la seguretat de l'estat, propaganda il·legal, terrorisme o maçoneria.

Aquesta evolució de les causes polítiques cap a delictes que es dirimien majoritària-ment en tribunals no militars no va ser casual i formava part d'una progressiva negació de l'empresonament polític que venia de lluny. El franquisme des dels inicis va fer ser-uir tota una sèrie d'eufemismes per escamotejar-lo sota denominacions ambigües: delictes no comuns, anteriors, posteriors, addictes, desafectes, indiferents, pertorba-dors, sediciosos, etc. De fet, a les dones mai se'ls va reconèixer l'estatus polític, ni tan sols quan les van separar de les preses comunes, comportant moltes lluites a dins de les presons per reivindicar-se com a tals que agreujarien les condicions de condemna (Vinyes, 2002: 159-181). Aquesta pràctica es va estendre també en el cas dels homes, encara que al reglament penitenciari de 1948 apareguessin les presons per a polítics-socials i que en tot el període l'evidència fos indefugible. Només així podem entendre com Franco el 1958 afirmaria sense vergonya a un diari francès: "Nadie fue conde-nado en España por 'crimen político'; nadie fue inquietado por sus ideas. Sólo aque-llos que habían cometido abusos —pillajes, robos, asesinatos— tuvieron que rendir cuentas de sus actos."⁴⁰

Les noves denominacions de delictes com il·lícits, il·legals o subversius i dels encau-sats com bandolers, vagos, maleantes, etc, i la inhibició progressiva de moltes cau-ses dels tribunals militars cap als ordinaris, seguien aquesta tendència per amagar sota un estricte ordre criminal qualsevol motivació política amb la intenció de pre-sentar-les com actes de simple delinqüència. Una plantilla ben assajada a totes les èpoques i a tots els estats que per principi i de forma sistemàtica han negat sempre la seva existència. És per aquesta raó que dins de les tipologies d'empresonament un dels grups amb més presència es troba entre aquestes causes que hem denominat dubtoses i que representen més d'una tercera part del total. No només estem parlant de l'arbitrarietat que permetia l'aplicació de la Llei de *Vagos y Maleantes* sinó de tota una sèrie de delictes darrere dels quals es podien amagar intencions polítiques com la tinença d'armes, atracaments, passos clandestins de frontera, desordres públics,

etc., com també els dubtes implícits entre els suposats escàndols públics, actes immorals, pràctiques d'avortament i molts d'altres.

De tota manera, entre la categoria de les causes dubtoses el grup majoritari el representen totes aquelles persones de les quals desconexem el motiu d'entrada a la presó, que arriba a representar un 85% dins d'aquesta categoria i una tercera part del conjunt, una realitat en més de la meitat de les dones que hem pogut detectar. Encara que sembli paradoxal, la documentació de la presó no és la millor per conèixer la causa d'entrada a les presons perquè aquesta decisió depenia de les ordres d'organismes externs. Les sentències judicials no sempre apareixen als expedients i només hem pogut contrastar les procedents dels tribunals militars en tenir aquesta font que ens informa. En aquest grup, un dels col·lectius que va prendre més protagonisme va ser el dels presos governatius que eren detinguts per suposades faltes contra l'ordre públic i no estaven lligats a cap procés judicial, permetent una discrecionalitat absoluta de la repressió.⁴¹ La documentació de la presó està farcida d'aquests expedients on no hi ha cap mena d'explicació del motiu de l'ingrés o sortida i simplement s'informa com passaven a disposició del governador civil o la prefectura de policia fins que, després de complir els dies d'arrest que els imposaven, eren alliberats o se'ls prorrogava per ordre d'aquests.

Aquesta forma de repressió va anar en augment en consonància amb la creixent obsessió del règim per controlar l'ordre públic i el protagonisme essencial de l'acció policial a les ciutats que va convertir les comissaries en un dels cantons més foscos de l'engranatge repressiu. Els serveis policials es van reorganitzar amb la Llei de 8 de març de 1941, passant la policia governativa a compondre's per la Policia Armada d'obediència militar i el Cos General de Policia de nova creació, dins del qual es crearien unitats especials com la tristament coneguda Brigada d'Investigació Social (Brigada Político-Social) (Batista, 1995; Risques, 2002). Aquesta policia política va ser fins al final de la dictadura punta de llança en la repressió de qualsevol oposició i de l'exercici de drets i llibertats fonamentals amb mètodes ben coneguts d'infiltració, xarxes de confiança i la pràctica sistemàtica de tortures.

Entre els casos més flagrants d'aquestes actuacions consta la dels 63 veïns de l'Hospitalet que un 12 de març de 1951 ingressen a la presó Model, sumant-se quatre detencions més els dies posteriors en circumstàncies semblants, entre les quals un noi de només catorze anys.⁴² Aquesta és l'entrada de presos de la ciutat més massiva en tot el període, superant en molt el volum de les produïdes en els dies de màxima repressió que s'havien donat els primers mesos de l'any 1939, on els registres diaris més alts voltaven la desena, il·lustrant com la magnitud repressiva va mantenir-se de forma sostinguda. En la documentació de la presó, com succeïa amb tots els presos governatius, només es constata com se'ls va castigar a 30 dies d'arrest, dels quals només n'acabarien complint vuit, ja que la majoria va sortir en llibertat el 19 de març següent.

Aquesta data coincideix amb el dia culminant de la mítica vaga de tramvies que es va produir a Barcelona i diverses ciutats com l'Hospitalet.⁴³ Una mobilització, iniciada a

finals del febrer, contra l'augment desproporcionat de les tarifes del servei, que va derivar en un boicot massiu amb diverses accions de sabotatge durant la primera setmana de març. Darrere de la protesta, organitzada de forma espontània sense el control de partits ni sindicats, s'endevinava el gran malestar d'unes classes populars que es trobaven al límit. El moviment va desembocar en la convocatòria d'una vaga general pel mateix dia 12 de març en protesta per l'elevat cost de la vida i en demanda de la llibertat dels detinguts pels boicots al transport. L'atur va ser generalitzat en diversos sectors, estimant-se el seguiment en unes 300.000 persones, i es van produir manifestacions a molts pobles que a Barcelona van ser dispersades amb foc real, causant almenys un mort i diversos ferits greus, amb un balanç d'un miler de detinguts per tot el territori. El moviment aconseguiria la derogació de l'augment de tarifes i la dimissió del cap provincial del sindicat vertical i les màximes autoritats de la ciutat, com l'alcalde i el governador civil, convertint-se en la mobilització més important produïda a Catalunya des del final de la guerra i en unes dimensions que no es repetirien fins a l'any 1976.

Com que aquests presos no tenen cap mena d'informació sobre la causa d'entrada i no passaven per davant de cap tribunal, no podem disposar a partir d'aquestes fonts de cap prova documental per corroborar que el motiu de la seva detenció fos el conflicte dels tramvies. Tanmateix hi ha motius més que evidents per suposar-ho a partir de la gens casual coincidència cronològica i la magnitud de les detencions. A més, la constatació històrica del seu seguiment a l'Hospitalet va quedar testimoniada en l'affectació directa sobre el transport local, les vagues organitzades a diferents fàbriques del terme i la participació de molts veïns i veïnes a les manifestacions (Santacana, 1994: 352; Gómez, 2007: 197-199). El fet que la majoria dels detinguts fossin treballadors fabrils dels rams on la vaga es va seguir de forma majoritària, encara fonamenta més aquesta relació. Tampoc en aquestes fonts trobarem cap testimoni de les conseqüències derivades de les ordres del governador civil d'acomiar els detinguts. Evidentment, com que no van passar per davant de cap tribunal militar, no n'hi ha cap que es trobi entre les víctimes de la repressió que s'estableix a la LRJ.

La tipologia del pres governatiu és una de les més presents des de finals dels quaranta fins a l'acabament de la dictadura i els arrestos que se'ls imposaren, les sentències més repetides a l'Hospitalet. Darrere d'aquestes causes hi ha nombrosos delictes tipificats com a comuns i d'altres derivats per activitats de resistència política, com evidencien les produïdes per la vaga dels tramvies. Destriar unes de les altres és gairebé impossible, només detectable en casos excepcionals com aquest. Les fonts de la presó no ens serveixen, les judicials són inexistents en no derivar-se'n cap procediment i només l'accés a fonts policials podrien posar-hi llum algun dia, sempre que puguin consultar-se i, el que sembla més difícil, que encara es conservin. És més que dubtós que en un futur puguem trobar gaires evidències documentals de la fosca actuació de la Brigada Político-Social i d'altres unitats policials en aquestes detencions.

A més de l'ordre públic, l'altra obsessió del règim a mesura que es van anar depurant les causes de guerra va ser la de perseguir i augmentar els càstigs pels delictes con-

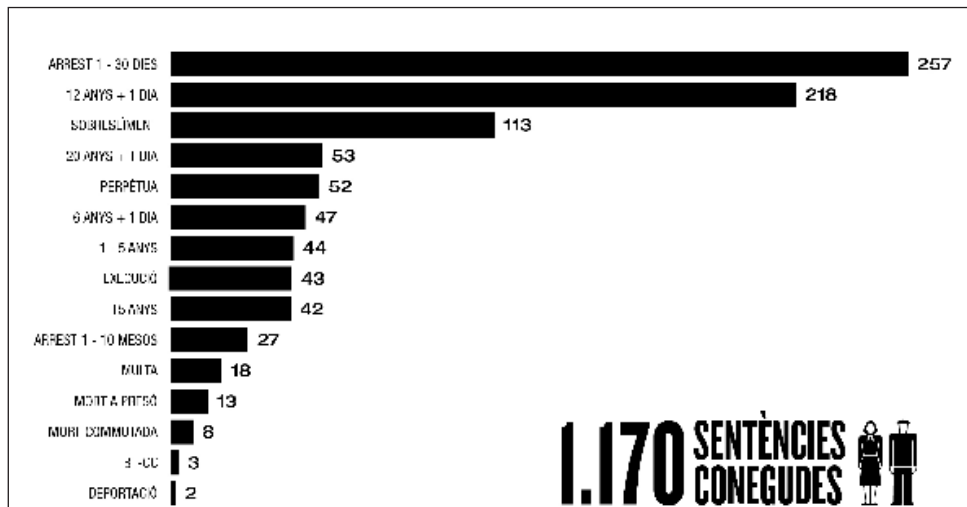
tra la propietat. Les causes comunes on aquestes s'engloben representen gairebé una quarta part del total a l'Hospitalet, sent la tipologia menys nombrosa i només detectable a les fonts de les presons en passar per tribunals ordinaris. Entre aquestes el delictes del furt és el més recurrent amb més del 60% dels encausats, quedant a molta distància d'altres tipologies com l'estafa i el contraban, i encara en nivells molt més reduïts les relacionades amb els delictes contra les persones en forma de lesions, abusos, violacions i homicidis, que representen només el 4% de totes les causes.⁴⁴

L'empresonament per furt responia a una enorme varietat de casuístiques i és present ininterrompudament des de 1939 quan l'estraperlo va esdevenir una realitat que va arribar a tots els àmbits, fonamentat per les restriccions del racionament i unes condicions de misèria que es cronifiquen durant anys per la política autàrquica del règim. L'aplicació amb tot el rigor del Codi Penal i lleis especials com la de *vagos y maleantes* va ser una constant en tot el període, però el seu espectacular increment es va produir a partir de la dècada dels cinquanta quan va esdevenir la causa majoritària d'entrada a les presons. El març de 1954 el règim va arribar a promulgar una llei específica,⁴⁵ augmentant de forma indiscriminada les detencions. Aquesta persecució va incidir en les campanyes d'estigmatització que van patir col·lectivament les classes més humils, especialment les que s'amuntegaven a les barraques i barris suburbials que s'estaven desenvolupant de forma desbordada a totes les ciutats.

TOT EL PES DE LA LLEI

De les 1.170 sentències que coneixem de l'Hospitalet, el grup majoritari es correspon amb els arrestos menors d'un mes, principalment relacionats amb els detinguts governatius. En molts casos, prorrogats reiteradament per ordre policial, ja que ens trobem moltes persones que entraven per uns dies i s'hi passaven mesos. Aquesta prevalença pot resultar enganyosa en constatar-se com l'agrupació de les sentències relatives als consells de guerra resulten majoritàries en el seu conjunt. Els diferents anys de condemna responen a la gradació de penes establerta per castigar les tipificacions de la rebel·lió militar: *Adhesión, Auxilio* i *Exaltación*.⁴⁶ L'acusació per una o altra depenia de circumstàncies arbitràries que es donaven en els procediments que suposaven una gran imprecisió dels seus límits.⁴⁷ La desproporció en els temps de condemna per fets similars es devia a molts factors, especialment per la data dels consells, la composició dels membres del tribunal i la veracitat que atribuïen a les acusacions d'autoritats i testimonis, que no és sinònim de capacitat probatòria sinó de l'habilitat d'aquests per construir l'acusació, fonamentada moltes vegades en el rumor públic i fosques venjances personals.

La condemna més habitual a l'Hospitalet va ser la de 12 anys i un dia, que es correspon a la més usual per la tipificació d'"auxilio a la rebelión", majoritària també en els procediments de rebel·lió incoats a Catalunya (Terradellas, 2015: 39). Aquesta podia incrementar-se fins a 15 anys o 20 anys i 1 dia depenent dels agreujants que acompanyaven l'acusació. Aquest auxili es considerava com un acte de cooperació amb el



Sentències conegudes a l'Hospitalet

bàndol republicà de persones amb càrrecs de poca importància, sent definits a les acusacions com "más dirigidas que dirigentes"; sense una ideologia marcada o, tot i tenir-la, haver mantingut una actuació considerada discreta. El grau menor, denominat "exaltación (o incitación) para cometer la rebelión", respon a acusacions més concretes relacionades amb actituds personals i ideològiques com l'agitació i propaganda, assistència a mítings, lectura de "prensa disolvente"; etc. En aquest cas, la pena més habitual solia ser la de 6 anys i un dia, tot i que també podem trobar-les en el grup de sentències que van des d'uns mesos fins a un nombre d'entre un i cinc anys, així com a nombroses llibertats, absolucions i sobreseïments.

L'alt nombre d'aquestes darreres torna a donar-nos una imatge esbiaixada que no explica l'arbitrarietat punitiva que suposa el seu alt percentatge. Com explicàvem, aquestes llibertats i sobreseïments no les hem de veure com mostres de clemència sinó una solució pràctica davant les noves necessitats penitenciàries del règim. Milers de persones van ser encausades per càrrecs inversemblants que resultaven ridículs de sostenir a partir de 1940 quan paral·lelament s'estaven fomentant excarceracions per sentències de fins a 12 anys i 1 dia. El retard en celebrar els judicis va fer que moltes arribessin als tribunals en un moment en què el context punitiu estava canviant les seves formes. Per altra banda, aquestes sentències teòricament absolutòries anaven acompanyades normalment dels denominats "otrosí" on els jutges afegien penes complementàries, com sancions econòmiques derivades al *Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas* o el càstig a batallons de treballadors per un mínim de quatre mesos, que permetia que s'allarguessin de forma indefinida. Entre aquests, també podem trobar qüestions més greus, com per exemple les morts a la presó, que generaven l'arxiu i sobreseïment d'una causa sense que aquest fet quedés reflectit a la documentació judicial.

En alguns casos aquest retard judicial va salvar la vida d'algunes persones que van poder evitar la repressió més venjativa dels primers mesos. Abans del col·lapse judicial centenars van ser detingudes, sentenciades i executades en un temps rècord, i segurament aquesta hauria estat la tònica general si les causes engegades llavors s'haguessin resolt més àgilment. Per l'any 1940 s'havien efectuat el 87,1% de les execucions que es van produir a Catalunya durant el franquisme (Solé, 1985: 130-134). En el 92% dels casos van ser acusats pel delictes d'Adhesió a la rebel·lió (Corbalán, 2008: 108), la tipificació que comportava les penes més altes, fonamentada a partir de la suposada compenetració ideològica dels acusats amb l'ideari dels vençuts i una decidida participació en actuacions considerades de responsabilitat greu o molt greu. Bàsicament, es poden resumir en haver exercit càrrecs d'importància en algun organisme, quadre polític o sindical, atribuint-los automàticament la responsabilitat pels fets succeïts en el període que l'ostentaren, així com la teòrica participació en actes com la crema d'esglésies, assassinats, detencions, col·lectivitzacions, patrulles, requises, mobilització voluntària al front, etc. La marxa a l'exili de moltes de les persones més destacades en aquests supòsits va evitar uns percentatges d'execucions encara més escandalosos com els que es van produir a altres territoris on no va existir aquesta possibilitat.⁴⁸

Aquesta justícia exprés van patir-la a l'Hospitalet primerament Santiago Demesas Diez, un escombriaire de Can Pi de 47 anys que va entrar a la Model el mateix dia en què el consell de guerra el va acusar d'estar sindicat a la CNT i formar part de les patrulles, només quinze dies després seria executat al Camp de la Bota un 29 de març de 1939. Una setmana abans, Joan Lorca Dalmau, un mecànic de 20 anys que vivia al carrer Progrés de la Torrassa, havia entrat a la presó de Sant Elies per ser jutjat dos dies després, acusat de ser membre del comitè i haver arribat al grau de tinent a l'exèrcit popular, i va ser executat un mes després el 23 d'abril de 1939. El dia anterior, en les mateixes circumstàncies, havia estat executat Josep Benages Casella de 38 anys, només feia un mes que aquest xofer havia estat sentenciat pel consell per suposadament haver-hi conduït per les patrulles. Tots tres van ser acusats per Adhesió a la rebel·lió, inaugurant una tràgica llista que podria incloure fins a 55 veïns de l'Hospitalet.⁴⁹

Aquest ús del condicional es deu a la complexitat de les dades i el fet que avui encara no puguem corroborar-les perquè el seu volum varia segons les fonts.⁵⁰ Per fer algunes aportacions a aquest debat i argumentar aquesta xifra, una primera constatació és que aquesta ha anat incrementant-se a mesura que els investigadors hem pogut accedir a noves fonts, una dinàmica que es repeteix amb les penitenciaris. Dels vint-i-dos executats detectats inicialment per Solé i Sabaté (Solé, 1985: 153), vam passar a les trenta-cinc donades per Corbalán a partir del seu estudi dels expedients sumaríssims (Corbalán, 2008: 125). Partint d'aquests, el 2015 es va publicar la Guia de Sumaríssims que va permetre la confecció del llistat de víctimes de la LRJ; tanmateix la sorpresa ve donada quan comprovem que, tot i provenir de la mateixa font, només en trobem trenta-tres i únicament coincideixen en vint-i-quatre casos.⁵¹

Com explicàvem en el capítol sobre la quantificació de les víctimes, en el cas de l'Hospitalet hem detectat més d'un centenar de persones que la seva domiciliació variava segons la font. Aquesta és precisament la diferència entre les aportades per Corbalán i la LRJ en haver atribuït a quinze persones diferents veïnatges no sempre relacionats amb l'Hospitalet⁵² o aparèixer només esmentats en una.⁵³ Desconeixem el motiu d'aquests canvis provenint d'una mateixa font i quin estudi ofereix les dades més precises. En les mateixes circumstàncies ens trobem quan als expedients individuals de molts presos executats el seu domicili es correspon a l'Hospitalet i, en canvi, a les fonts judicials apareixen a altres poblacions, sent indetectables a partir del veïnatge o coincidint només amb alguns dels que divergien a les anteriors.⁵⁴ En tot cas, ara com ara, podem dir que hi ha un total de 55 executats que en alguna de les fonts se'ls relaciona amb l'Hospitalet, sense poder atribuir a cap una major fiabilitat respecte de les altres. La solució només arribarà quan des d'una perspectiva local s'aprofundixi en el contingut dels seus processos sumaríssims i es contrastin amb fonts padronals i d'altres referències locals.

Moltes consideracions podríem fer per a cadascuna d'aquestes víctimes que l'espai d'aquest article no permeten, simplement ens remetem a les obres citades on es detallen les biografies i circumstàncies de la majoria. Per la nostra part, ens limitarem a afegir algunes dades que són inèdites i apareixen únicament a les fonts penitenciàries com domiciliades a l'Hospitalet. Entre aquestes, cronològicament la primera es va produir en el marc del procés de depuració de la guàrdia civil a Catalunya en haver-se mantingut aquest cos fidel a la república en el moment del cop (Risques, 2001). El 28 de febrer de 1939, José Mangado Coll, membre del cos, de 40 anys, nascut a Alguaire, va ser detingut en el seu domicili del carrer de les Arts i els Oficis on vivia amb la seva companya i quatre fills, i va ser executat el 4 de juliol següent. Les fonts militars el domicilien a Sant Feliu de Llobregat.

La següent detenció va ser la de Manuel Capel Vázquez, tintorer de 37 anys, nascut a Javalí Viejo (Múrcia), casat i amb set fills, que vivia al carrer Progrés quan va ser detingut per les forces de Seguretat i Assalt un 5 de març de 1939. Segons les fonts militars era veí de Sant Cugat del Vallès, un fet que quadra amb el seu trasllat de la Model a la presó de Terrassa per assistir al consell per rebel·lió, podent respondre el seu veïnatge a l'Hospitalet a un dels casos d'exilis interiors que explicàvem i que perfectament pot repetir-se en d'altres que esmentem. El gener de 1940 va retornar a la Model des de la capital del Vallès en una corda de 55 presos per ser executat al Camp de la Bota amb sis condemnats més a les cinc del matí del 18 de maig de 1940.

El vitorià Blas Gabilondo Otero, paleta de 46 anys, vivia al carrer de la Florida amb la seva companya i quatre fills quan va ser detingut un 14 de març de 1939 per la Columna d'Ordre i Ocupació com a "elemento destacado de la FAI", va ser executat el 4 de novembre de 1939 a les 5.45 al Camp de la Bota i apareix a les fonts militars domiciliat a Tortosa. El següent seria Honorato Ruiz Fernández, detingut el 25 d'abril de 1939 quan vivia al carrer Bac de Roda, a l'antic barri de la Granota dins de la Florida, denominat durant el franquisme Virgen de Nuria i actualment carrer Collserola. Aquest

netejabotes palentí tenia 33 anys quan va ser executat per rebel·lió un 26 d'octubre de 1939; les fonts militars l'ubiquen a Barcelona.

La mateixa domiciliació se li atribueix a Segundo García Martínez, que segons el seu expedient vivia a la Travessera de Collblanc. Aquest peó solter de 27 anys, natural de Guadalajara, va entrar a la Model el 12 de desembre de 1939 per ser executat només una setmana després, acusat d'uns suposats atracaments que ens obren tots els dubtes possibles, com explicarem tot seguit. Francisco Messeguer Soto, segons les fonts militars era nascut a Madrid i vivia a Barcelona, tenia 28 anys quan s'inicia el seu procediment per rebel·lió que acabaria amb la seva execució en una data indeterminada, i es tanca el procediment l'any 1942. En el seu cas no vam detectar-lo a la presó, segurament descartant-lo en aparèixer aquesta domiciliació al seu expedient individual. L'únic dubte per aclarir és que, als inventaris que facilitaven l'any 2014 des del Tribunal Militar per consultar els sumaríssims de l'Hospitalet, consta com a veí d'aquesta ciutat amb el número de causa 1862.⁵⁵

Per últim, el cas de Pere Tresols Meix està relacionat amb la lluita guerrillera del moviment anarquista en formar part de la banda del també torrassenc Josep Pallarès Tomàs, i apareixen tots dos com a veïns de Barcelona a les fonts militars. Aquests, junt amb set membres més del grup, van ser agarrotats a la presó Model el 29 de març de 1943.⁵⁶ Tots van ser acusats de robatori a mà armada en el consell que es va seguir cinc dies abans contra catorze persones. Un delictes castigat per la Llei de Seguretat de l'Estat amb la pena de mort i introduït al Codi Penal l'any següent, darrere del qual s'amagava sota causes comunes unes motivacions clarament polítiques com aquests atracaments que es van donar en el context de lluita armada de la postguerra. Tresols tenia 28 anys quan va entrar el 16 de març a la Model portat per la Brigada Político-Social;⁵⁷ Pallarès només vint; com la resta dels seus companys, van estar totalment incomunicats a la galeria dels presos perillosos fins a la seva execució. Tresols apareix domiciliat al carrer Viena de la Torrassa, actual Santiago Apostol, on vivia amb la dona i dos fills com a mecànic d'ofici. El grup de Pallarès va actuar principalment a la Torrassa i Sants, iniciant les seves accions el 30 d'abril de 1939 amb la mort del comissari de l'Hospitalet en resposta a la sagnant repressió, i posteriorment van iniciar el comitè regional de les Joventuts Llibertàries de Catalunya (Santacana, 1994: 280-281).

Només en vuit execucions, els delictes atribuïts es van sustentar a partir de delictes suposadament comuns que amagaven activitats guerrilleres com el robatori a mà armada, tinença il·lícita d'armes, agressió a força armada i l'aplicació de la Llei de *bandidaje y terrorismo*.⁵⁸ En una majoria de 47 causes va ser la tipificació d'adhesió a la rebel·lió la que els va comportar la màxima pena, la mateixa que es va aplicar encara a vuit persones més que van tenir la sort que posteriorment els fos commutada per la cadena perpètua,⁵⁹ sumant-se a les cinquanta-dues que van ser sentenciades inicialment amb aquesta en els consells de guerra.⁶⁰ Entre aquestes persones només coneixem el cas de dues dones, Justa Mir Soria, nascuda a la població saragossana de Maella, que l'11 d'abril de 1939 entrava amb 24 anys a les Corts amb una condemna

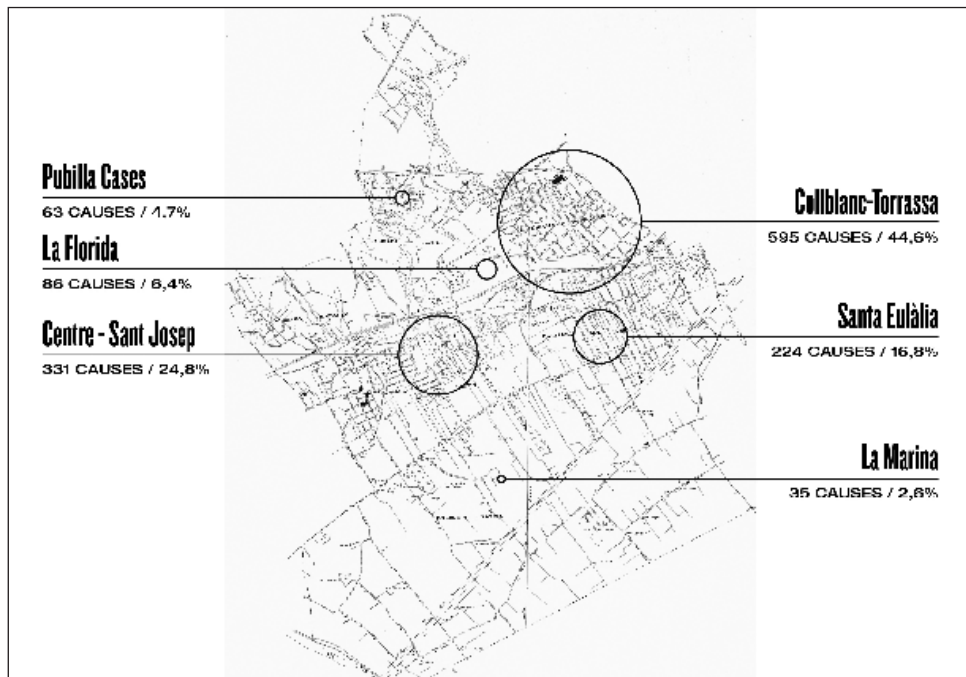
a mort que va ser commutada, i l'almerienca Joaquina Molina Molina, que l'any 1939 quan tenia 35 anys, va ser condemnada a cadena perpètua quan teòricament vivia a Santpedor i que les fonts penitenciàries la ubiquen com a veïna de l'Hospitalet uns anys després. Així de reduïda és la informació d'aquestes dones.

Aquestes no són les úniques morts que podem atribuir al règim franquista quan constatem que hi ha un nombre d'almenys tretze hospitalencs que no van sortir mai de la presó.⁶¹ Contràriament al conjunt del Baix Llobregat, on hem trobat 51 casos, la majoria no es van produir l'any 1939 sinó que s'estiren fins al 1946 i amb especial incidència l'any 1941, mostrant-nos les circumstàncies de precarietat i violència extrema que es van patir durant molts anys a les presons franquistes. La tuberculosi pulmonar és la malaltia més repetida, però el llistat és llarg: endocarditis, broncopneumònia, tuberculosi miliar, pulmonia, tumoració epigàstrica, urèmia. Alguns noms poden explicar els motius però no les causes, derivades del deplorable estat sanitari que es patia a les presons (Marín, 2009: 232-240), i se'ls pot considerar autèntics eufemismes, com les clíniques "hemorragias internas" amb què els metges forenses inscrivien la causa de la mort dels afusellats o les "asfixias" dels agarrotats. En moltes d'aquestes morts podem plantejar-nos serioses sospites, com algunes causes desconegudes i suposats suïcidis com el de Josep Costa Morell.⁶² Entre 1939 i 1945, Solé i Sabaté va detectar un total de 648 morts a les presons de Catalunya, un 67,6% de les quals a les presons de Barcelona, entre les quals, setze dones mortes a la presó de les Corts (Solé, 1985: 685-729).

ELS ENTORNS PROPERS DE LA REPRESSIÓ

La documentació més detallada en els expedients individuals dels presos ens permet fer una aproximació prou completa per ubicar els barris on van viure la majoria de les víctimes de l'Hospitalet.⁶³ Les 1.334 adreces conegudes mostren clarament els nivells d'impacte de la repressió sobre la ciutat. Aquests van anar molt en consonància amb els diferents volums demogràfics, on destaca per sobre la zona de Collblanc-la Torrassa⁶⁴ amb gairebé la meitat i, en menor mesura, els barris de Centre-Sant Josep i Santa Eulàlia. Menys representades trobem zones més petites com Pubilla Cases o d'altres que en aquell moment no estaven urbanísticament desenvolupades com la Florida i Can Serra, sense aparèixer els futurs barris de Bellvitge i Gornal, construïts posteriorment al període estudiat a la zona de la Marina, on en aquelles dècades els petits nuclis al voltant de l'antiga carretera del Prat, com Can Pi i més tard la Bomba, monopolitzen les persones encausades.

En molt pocs anys el barri de Collblanc-la Torrassa va experimentar un creixement demogràfic espectacular, molt per sobre de qualsevol altra part de la ciutat. Només en el període que transcorre entre els anys 1915 i 1930 va passar d'uns 1.500 a uns 21.000 habitants (Camós, 1986: 23), convertint-se en la zona més poblada de l'Hospitalet i sent pionera en exemplificar els impactes que acompanyen els fenòmens migratoris d'aquesta magnitud. Aquest procés va ser un precedent del que en poques



Distribució per barris de les causes

dècades es produiria a la resta del terme i el conjunt de la comarca. En qualsevol època, aquestes onades migratòries s'han concentrat al voltant de les poblacions on l'oferta laboral creix, i en aquell període, a partir de la creació de noves indústries i la intensificació comercial agrària; en els casos concrets de Collblanc-la Torrassa i Santa Eulàlia, especialment influenciades per la proximitat a Barcelona.

Les procedències del conjunt de víctimes de l'Hospitalet constaten les diverses onades que es van donar a la comarca des de finals del segle XIX i que s'intensificaren substancialment en els anys anteriors a la guerra. Per l'edat de les persones encausades, les més antigues són provinents dels pobles de l'interior de Catalunya i les províncies més properes de l'Aragó i el País Valencià, com Terol i Castelló, i relacionades en un principi amb causes eminentment agrícoles, però que van succeir-se en un degoteig constant a mesura que avançava el desenvolupament industrial, la comercialització agrícola i l'expansió econòmica i urbanística de la capital. La intensificació d'aquests factors va suposar que el fenomen migratori arribés als seus màxims a partir de la segona dècada del segle XX, unint-s'hi llavors un nou flux d'immigració provinent principalment de les regions del sud-est peninsular, especialment Múrcia i Almeria, que van prendre el protagonisme absolut en l'onada que va definir la fesomia de Collblanc-la Torrassa en aquells anys (Camós, 1989; López, 2017).

Mirant-ho des d'una perspectiva local, la informació sobre les procedències és gairebé completa, ja que disposem del 97% del conjunt. El nombre més gran el repre-



Procedències provincials a l'Hospitalet

senten les persones nascudes a la mateixa província de Barcelona, i la capital és la que en presenta una major quantitat, amb 324 casos, i a certa distància l'Hospitalet de Llobregat amb 208 del total. Pel que fa a les altres províncies, es comprova aquesta preponderància de les migracions provinents de Múrcia i Almeria, on destaquen, en el cas de la primera la mateixa ciutat de Múrcia (39), Cartagena (44), La Unión (36), Mazarrón (29) i Lorca (17), i pel que fa a la segona, especialment el cas de Cuevas del Almanzora (52), en uns percentatges molt elevats que el situen com el poble amb major procedència de fora de Catalunya a molta distància d'altres localitats de la província com Almeria (12), Lubrín (10), Turre (9), Huerca-Overa (8), Mojácar (8) i Bédar (8). En el cas del País Valencià, tot i que les poblacions estan més repartides, destaquen València (14), Alacant (11), Vila-real (8) i Castelló (8).

És interessant veure com l'impacte desbordant d'aquest fenomen a Collblanc-la Torrassa va venir acompanyat d'una campanya mediàtica d'estigmatització del barri. Un dels màxims exponents va ser el periodista Carles Sentís que, des de la revista *Mirador*, va elaborar una sèrie d'articles els anys 1932 i 1933 amb un rerefons clarament xenòfob i classista, que es va anar reproduint posteriorment en moltes altres cròniques periodístiques i amb gran predicament entre els cercles més conservadors (Camós, 2009). Totes aquestes dèries que va atribuir als seus pobladors, basades en el sensacionalisme i la perversa relació entre migració, malalties, delinqüència i anarquisme, se sintetitzen en unes poques línies on afirmava que la Torrassa "viu sota un règim d'amor lliure afavoridor extraordinàriament de la creixença de la població, l'augment de la delinqüència infantil i del contagiós tracoma". (Sentís, 1995: 73)

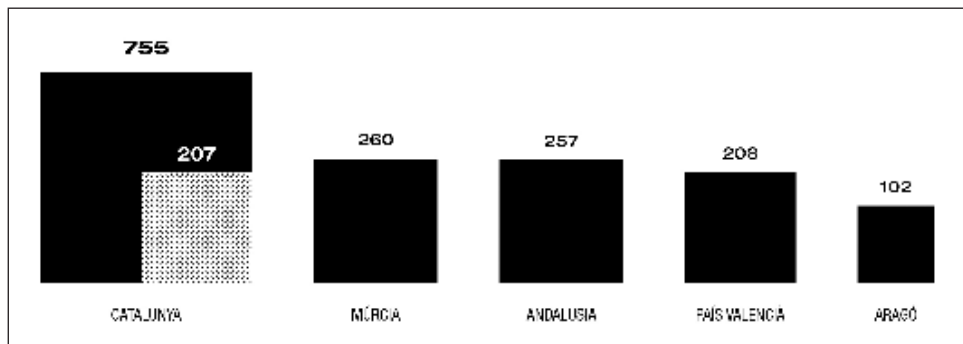
Aquesta criminalització de barris sencers de classe obrera i condicions empobrides va fonamentar bona part de l'imaginari col·lectiu i era a la base de molts prejudicis que el franquisme va utilitzar en l'aplicació indiscriminada de la repressió sobre els seus habitants. La mateixa lògica va practicar al conjunt de la comarca en les darreres dècades del règim, quan el fenomen migratori es va desenvolupar arreu en les matei-

xes magnituds que s'havien donat prèviament a Collblanc-la Torrassa i la població del Baix Llobregat va passar de 103.874 habitants el 1950 als 510.461 del 1975. Les conseqüències urbanístiques i socials d'aquest creixement demogràfic van traduir-se en una especial combativitat en diversos barris i pobles, referenciada en massives lluites obreres i veïnals que van suposar-li el sobrenom del cinturó roig i que també des del règim van criminalitzar de forma genèrica.⁶⁵

En aquest sentit, els canvis de règim i el pas dels anys no varien gens l'argumentari i no trobarem gaires diferències entre el que expressava Josep M. Planes a *La Publicidad* el 1934: "El paleta que cau a Barcelona procedent de Múrcia, d'Almeria o de Càceres, es troba submergit en un brillant ambient d'anarquia que el conquesta de seguida. El desarrelament amb el país li facilita llargament totes les aficions subversives" (Marín, 2004: 140), i els termes en què les autoritats franquistes defineixen el barri a la Causa General l'any 1940: "La Torrassa (barriada compuesta de los peores elementos de Hospitalet) era el filón de donde extraían los dirigentes de Barcelona, los elementos necesarios para la perturbación del orden en la capital. Cabe decir como aclaración que, tanto los componentes de esta barriada como los más exaltados, procedían en su mayor parte de la provincia de Murcia, por lo que humorísticamente se apodó a esta barriada "Murcia chica" (Santacana, 1994: 109-110).

Quan es repassa aquesta Causa i els testimonis dels sumaríssims que relaten els fets revolucionaris i violències que es van donar a les poblacions del Baix Llobregat, es pot veure una constant en l'atribució d'aquests a grups de "forasteros", als quals normalment se sumaven alguns veïns i veïnes i on de retruc es veuen implicats per acció o omissió els dirigents més significatius de cada poble. Entre aquests, els habitants de la Torrassa són el grup per antonomàsia que apareix com a principal protagonista en almenys quinze pobles del Baix Llobregat (Montblanc, 2019: 84). Aquesta descripció anava acompanyada indefugiblement de la militància anarquista, esdevenint la Torrassa i la CNT-FAI un binomi implícit. De fet, allà hi havia la seu comarcal, el gros més nombrós de militants i una influència determinant sobre la resta de sindicats del voltant.⁶⁶ No és tampoc un fet que s'escapi en l'anàlisi de les poques militàncies que hem pogut detectar, on un incontestable 66% pertanyien a alguna organització llibertària, coincidint amb les xifres donades per Santacana en el seu estudi dels empresonats. Més perillosa resultava aquesta relació quan comprovem com representen el 86% dels executats dels quals es coneix alguna militància (Santacana, 1994: 125-133).

Bona part del franquisme català va difondre aquesta idea entorn dels orígens de la majoria de represaliats i represaliades, basada en la nefasta conjunció entre aquests forasters i els "rojo-separatistas" locals que van trencar la suposada pau social en què teòricament havia viscut instal·lada la societat catalana. Com és lògic, a les zones més desfavorides, on normalment s'amunteguen els nouvinguts dels territoris més deprimits, és on va trobar una pedrera de militants aquest moviment obrer i on durant dècades es van desenvolupar espais propis de socialització on arrelava qualsevol lluita encaminada a unes millors condicions de vida laborals i veïnals, convertint-los en l'embrió més idoni perquè prosperés qualsevol protesta o aixecament revolucionari

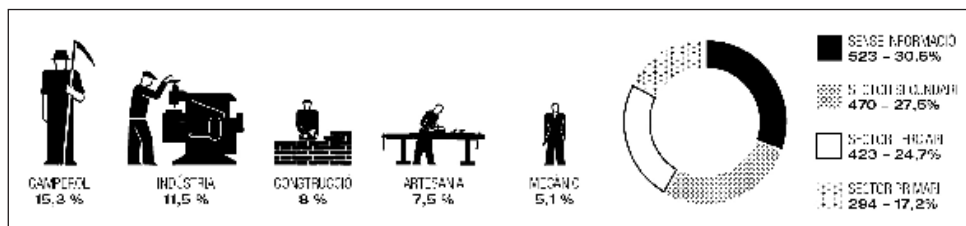


Procedències regionals a l'Hospitalet

(Marín, 2004). Per altra banda, és on la misèria de postguerra es va acarnissar més amb els seus habitants, suposant-los estratègies de supervivència extrema que en molts casos van provocar un increment dels delictes menors. D'aquí a la generalització del tòpic del "murciano de la FAI" o el migrant-delinqüent, que encara cueja, hi ha un abisme. Ni Catalunya era un oasi social, ni el moviment obrer va començar a la república, ni en els períodes en què més es va destacar, anteriors a la dictadura de Primo de Rivera, quan ja era encapçalat de forma hegemònica per l'anarcosindicalisme, s'havien produït encara les massives onades migratòries posteriors. Ni els fets revolucionaris, violències i delictes són únicament protagonitzats per forasters ni atribuïbles exclusivament a unes concretes militàncies o orígens geogràfics.

El gràfic sobre les procedències ens mostra com un 45% de les persones empresonades a l'Hospitalet eren nascudes a Catalunya i bona part d'aquestes a la mateixa ciutat, en un nombre que supera amb escreix el de les persones nascudes a Andalusia i Múrcia juntes. A la vegada, la diferència entre els nascuts en aquestes regions i les provinents del País Valencià eren mínimes quantitativament, sense que sobre les persones originàries d'aquesta regió recaigués aquest racisme ple de tòpics. Contràriament al que Sentís relatava sobre els habitants de la Torrassa —"20.000 són murcians. Els 2.000 restants provenen de molts llocs; només un miler escàs són catalans" (Sentís, 1995: 65)—, les xifres del padró d'habitants de 1930 ens mostren com de les 21.000 persones censades al barri, només un 18,8% eren nascudes a Múrcia i Almeria, un 12,6% eren del País Valencià i un 55,4% de Catalunya, entre les quals un 21,4% del mateix l'Hospitalet. El que aquestes dades constaten és la presència a la ciutat d'un important fenomen migratori, igual de proporcional en l'empresonament que en la composició demogràfica de l'Hospitalet en aquell moment de la història, i la inconsistència de les absurdes generalitzacions de la xenofòbia més classista quan es contrasta amb dades objectives.

Pel que fa a l'àmbit laboral, totes les dades aportades són d'homes en haver-se obviat a les fonts la professió de la majoria de dones. Aquesta invisibilització i l'ús recurrent del concepte sexista del "sus labores" és la mostra més palpable del paper que els va reservar el règim.⁶⁷ Aquesta discriminació impedeix percebre la important representació femenina al món laboral en els anys precedents. Tot i no haver-se equi-



Sectors laborals i oficis dels presos de l'Hospitalet

parat mai en salaris ni posicions de representativitat directiva, tècnica o sindical amb els homes, la seva presència era molt destacable en nombrosos sectors, com ho mostra la seva gran ocupació en les feines agràries (Tribó, 2002), i en algunes indústries fonamentals a l'Hospitalet, com el tèxtil, on eren majoria, arribant a ser exclusiu en algunes seccions fabrils d'aquest ram (Nash, 2010).

A partir de la classificació en sectors laborals tradicionals, sense comptar aquells dels quals no tenim informació, els percentatges dels oficis masculins dels encausats de l'Hospitalet es reparteixen en un 25% pel sector primari, un 40% pel secundari i un 35% pel terciari. Aquests reflecteixen la radiografia del món laboral del període a la ciutat i els canvis profunds que s'havien produït en les darreres dècades i es troben molt en consonància amb les que es donaven al general de Catalunya l'any 1940, on la importància del sector secundari respecte al terciari és lleugerament més acusada. En canvi, estan una mica més allunyades de les existents a la comarca del Baix Llobregat, on els tres sectors es trobaven gairebé equilibrats amb una presència encara més rellevant del sector primari (Calvo, 1995).

Tanmateix, el grup majoritari en el conjunt dels hospitalencs encausats és també el dels pagesos (22%), en monopolitzar aquests els oficis dins del sector primari, només matisat amb la presència minoritària d'alguns vaquers, miners i pescadors. En importància el segueixen tres professions del sector secundari que, agrupades, expliquen per què és el grup majoritari: els obrers fabrils (17%), principalment tèxtils i metal·lúrgics però amb presència destacada de maoners de les bòbiles; treballadors de la construcció (11,5%), on destaquen els paletes i en menor mesura pintors; i finalment, els oficis artesans (11%), on sobresurten professions altament industrialitzades com els tallers vidriers i en proporció més baixa fusters i ebenistes. Entre el sector serveis, molt més diversificat, trobem una forta presència de l'àmbit del transport i el comerç, destacant-se al darrere sectors auxiliars d'aquests com l'alimentació, mercaderies i tallers mecànics, i una constatable importància del sector dels residus, molt localitzat als barris de Can Pi i Santa Eulàlia.

Pel que fa a altres categories quantificables, l'edat mitjana de les víctimes de l'Hospitalet és de 35 anys en el cas dels homes i 34 pel que fa a les dones, fet que concorda amb la presència majoritària de persones casades, el 58% en el cas dels primers i el 55% en les segones, trobant-nos un 39% de solters i un 31% de solteres. Analitzant l'estat civil, podem comprovar novament la poca informació d'elles, de les quals dis-



Estat civil homes i dones.

posem només d'una quarta part del conjunt. Tot i aquest desequilibri, encara és detectable la gran diferència existent en els casos de viduïtat, sent ostensiblement més gran entre les dones, que s'eleva fins al 14%, mentre que entre els homes no supera el 3%. Aquesta xifra, que podria semblar esbiaixada pel poc nombre de les constataades a l'Hospitalet, és totalment equiparable al percentatge comarcal on els paràmetres estadístics són molts majors. El fet que el 58% no superessin els 40 anys i un 27% ni tan sols arribessin a la trentena, porten a deduir que no estem davant d'una qüestió únicament deguda a la major longevitat femenina sinó a la constatació del gran nombre de vídues per causa directa de la guerra i la repressió.

La impossibilitat de conèixer la descendència de les preses ens impedeix saber quants infants tenien a càrrec seu, en quina circumstància personal i amb quins recursos van haver d'assumir la seva categoria de caps de família. Les limitacions que el règim els va imposar fora de l'àmbit domèstic amb un accés absolutament restringit al món laboral i l'estigma afegit de la seva condició de vídua de represaliat, va portar moltes dones a prendre mesures extremes que van ser la causa que centenars acabessin també davant dels tribunals i empresonades. Aquesta realitat no només la patien les vídues sinó també els milers de dones d'empresonats que, amb l'absència dels marits, van haver de tirar endavant les famílies quan en molts casos l'únic salari era el que aquests aportaven. Costa molt no veure un rerefons polític en els factors que van portar moltes dones a la presó quan, per les circumstàncies de vulnerabilitat i misèria en què es van trobar, es van veure forçades a practicar l'estraperlo, cometre petits furtus o exercir la prostitució per sobreviure (Montblanc, 2006: 167-168). En aquest cas, com en el de molts homes, podem trobar centenars d'empresonaments on la línia que separa unes causes denominades polítiques d'altres que teòricament no ho són es desdibuixa d'una forma simptomàtica.

Aquests casos mostren com l'efecte de la repressió es va transmetre de forma automàtica a l'entorn familiar de les persones empresonades. En alguns casos, detingudes i torturades amb l'objectiu de conèixer el parador dels seus familiars. La burocràcia de la repressió ens permet constatar l'enorme esforç que van fer milers d'homes i dones per localitzar i saber l'estat dels seus familiars, aconseguir avals i testimonis que permetessin alliberar-los o intentar apaivagar el patiment que aquesta circumstància els estava produint a uns i d'altres. Per tant, no estem parlant únicament de qüestions emocionals sinó de les conseqüències directes que aquesta absència va suposar per a les seves famílies en tots els àmbits de la vida diària.

Per altra banda, el règim va exercir una vigilància constant sobre aquestes famílies. El Patronat de la Mercè va ser la institució religiosa encarregada de gestionar el contacte entre les persones empresonades i els seus familiars amb visites constants a les seves llars com un eficaç sistema rutinari de control que, a la vegada que els advertia de la seva condició vigilada, els permetia conèixer les circumstàncies exactes en què vivien. Aquesta inspecció constant va obrir la porta al desmembrament d'algunes famílies a partir de la retirada de la custòdia de centenars de menors per les condicions depauperades en què es trobaven. En el cas de l'Hospitalet, tenim dades de 716 homes empresonats amb un total de 1.820 descendents. Aquests no només van ser víctimes col·laterals de la repressió que van patir els seus progenitors, sinó que s'obre la macabra possibilitat que ens trobem a la ciutat la realitat constatada d'alguns d'aquests "nens perduts" del franquisme (Vinyes, Armengou, 2002).

EL RECONeixEMENT A LES VÍCTIMES DE L'EMPRESONAMENT

Aquesta insofrible realitat que van patir milers de persones a les presons del franquisme comporta una reflexió final sobre la pròpia concepció de víctima. La tendència dels darrers anys, com ha exemplificat la pròpia Llei de Reparació Jurídica catalana, ha anat encaminada a reconèixer únicament aquelles persones encausades per tribunals militars en les denominades causes polítiques.⁶⁹ Aquest fet suposa una reducció massa estricta de les diverses tipologies de víctimes de la repressió que està deixant fora d'aquest reconeixement milers de persones que van patir-la d'una forma evident en les seves múltiples formes i gradacions. El cas de les persones empresonades és segurament una de les més òbvies i amb més persones afectades.

Aquest article no és l'espai on desenvolupar un complex debat que tracto amb més detall a l'obra esmentada (Montblanc, 2019: 131-133) i al qual m'he anat referint en diverses circumstàncies. Per sintetitzar, hauríem de partir de la base de tres evidències: per una banda, la il·legitimitat d'un règim que va enderrocar de forma violenta un govern legítim. Una característica extensible a tots els seus organismes, especialment als que es van destacar en la repressió sistemàtica contra els vençuts, on tribunals i presons van ser una peça fonamental. Per altra, la constatació que els tribunals franquistes no van estar mai ajustats a dret i es van caracteritzar per una absoluta manca de garanties per als acusats. Aquest supòsit, acceptat en el cas dels tribunals militars, no s'està reconeixent en els tribunals ordinaris i molts dels especials, els quals van regir-se també sota una evident manca de garanties, aplicant codis legals totalment antidemocràtics on molts dels delictes presenten dubtes més que evidents. Per últim, i més fonamental, l'acceptació que les persones preses són subjectes de dret a qualsevol legislació penitenciària, i ho són com a col·lectiu, independentment dels seus delictes, actuacions i ideologies.

A l'Hospitalet tenim un dels casos més paradigmàtics per reincidir en aquesta qüestió. El 20 d'octubre de 1939 Joan Coca Alujas va entrar a la presó de Missions i una setmana després ho faria a la Model José Wenceslao Marín López, tots dos per



Presos d'una galeria de la Model en formació els anys 40 (Arxiu Fotogràfic de Barcelona) extreta de La Directa, periodisme cooperatiu per la transformació social, 31.08.2018, BIGUES, Jordi. "Qui va obrir la porta de la Model el juliol del 36." [Recurs en línia] <https://directa.cat/qui-va-obrir-la-porta-de-la-model-el-juliol-del-36/>

una mateixa causa de rebel·lió militar amb una petició fiscal de cadena perpètua. El judici no es va celebrar fins al novembre de 1941 i van ser sentenciats el primer a 12 anys i 1 dia, commutada en l'acte a 3 anys, i el segon a 8 anys i 1 dia amb la inhabilitació corresponent, sortint immediatament entre el 5 i 6 d'aquell mes en base a la política d'excarceracions. A l'Hospitalet és ben sabut que Marín va ser el primer alcalde franquista, nomenat en la primera comissió gestora, i Coca el secretari municipal de la mateixa que portava exercint des dels anys de Primo de Rivera. Independentment de la veracitat de l'acusació, sobre una suposada malversació en la venda de béns de la comissió de recuperació agrícola de què formaven part, o d'endevinar-se, com apunta Santacana, un moviment de sectors de la dreta local per apartar-los de l'Ajuntament (Santacana, 1994 : 269-270),⁷⁰ el fet de ser persones de més que provada adhesió al règim no ha estat motiu perquè no apareguessin entre les víctimes del franquisme al llistat de la LRJ.

El criteri utilitzat per atribuir-los la categoria de víctimes no parteix de criteris individualitzables sinó basats en l'anàlisi del mecanisme repressiu que se'ls va aplicar. Així, Marín i Coca, com totes les persones que van passar per un procediment militar, esdevenen víctimes tan sols per aquest fet i no per la veracitat dels càrrecs atribuïts, el resultat d'una sentència o la seva ideologia i actuació personal. És l'anàlisi de les condicions dels tribunals militars i la constatació de la seva manca de garanties el que ens permet categoritzar com a víctimes a totes les persones que van patir-los. En aquest sentit, la nostra feina com a historiadors tampoc no consisteix a assumir la impossible tasca de revisar a vuitanta anys vista aquells procediments per veure si són o no verídics, sinó, seguint el mateix criteri, analitzar en quin context i sota quines circumstàncies aquelles persones van ser encausades i sentenciades.

Tot i l'objectivitat d'aquesta metodologia aplicada als encausats en els tribunals militars, en el cas de les presons s'està aplicant un criteri totalment oposat. En aquests, sí que es contemplen paràmetres individuals i, el que és més greu, per fer-ho s'accepta la validesa dels càrrecs i les sentències que van dictar els tribunals ordinaris franquistes, simplement en no correspondre a causes polítiques, sense analitzar el funcionament d'aquells tribunals ni la realitat de les pròpies presons. Si una cosa demostra l'anàlisi d'aquestes és que totes les persones internes durant el període van patir una conculcació de drets elementals i una situació d'injustícia flagrant, fet que suposa un procés de victimització irrefutable. Si una altra demostra l'ordenament jurídic franquista és el seu profund caràcter antidemocràtic i una manca de garanties evident en tota la cadena que transcorre entre la detenció, reclusió, judici i sentència.

Resulta bastant contradictori que persones destacades en la repressió de postguerra apareguin com a víctimes d'una repressió que ells mateixos van dirigir contra centenars de veïns i veïnes, fet que a priori podem considerar totalment encertat a partir del mecanisme repressiu que se'ls va aplicar, i en canvi, moltes persones que van patir aquelles brutals condicions d'empresonament no hi estiguin simplement perquè van ser sentenciades per causes ordinàries o desconexem el motiu de la condemna. Alguna cosa està fallant de forma evident quan en aquests casos no les categoritzem com a víctimes d'un mecanisme repressiu incontestable com les presons i tot plegat solidifica una frívola conclusió al voltant de les víctimes del franquisme: es mereixien algunes persones patir aquella situació indigna pels delictes que suposadament van cometre?

El principal objectiu d'aquest estudi ha estat localitzar i posar nom a moltes d'aquestes víctimes anònimes que van patir les presons, oferint la possibilitat que se les conegui als seus pobles i se les investigui des d'un context més proper, però també mostrar les condicions infrahumanes que es van viure a les presons del franquisme per reivindicar com a víctimes totes les persones que van patir-les. És evident que el franquisme no només va reprimir per causes polítiques i, en aquest sentit, les sentències dels tribunals militars no haurien de ser les úniques que caldria anul·lar ni les seves víctimes les úniques a reivindicar i reparar. En això també ens estem jugant la memòria històrica.

NOTES.

1. Per al debat sobre el caràcter feixista del franquisme, GALLEGO, 2014; MARÍN CORBERA, 2006: 26-39; THOMÀS, 2001 i 2011.
2. Per a l'anàlisi repressiva del període, CASANOVA, 2002; PAGÈS, 2004; AZNAR [et al.], 2006; ARNABAT, 2013. Una perspectiva comarcal a AMIGÓ [et al.], 2001.
3. Article primer a) *Ley 46/1977, de 15 de octubre, de Amnistía*. BOE, núm. 248, 17.10.1977.
4. Article segon f) *Ley 46/1977*... Fins a cinc organismes internacionals han demanat la seva derogació. Cal ressaltar les recomanacions de l'informe del relator de Nacions Unides (ASSEMBLEA GENERAL DEL CONSELL DE DRETS HUMANS DE NACIONS UNIDES, 2014).
5. El més recent, el 2016, quan es va invocar pel govern espanyol per evitar les extradicions demanades per la querella Argentina. ASOCIACIÓN PARA LA RECUPERACIÓN DE LA MEMORIA HISTÓRICA (ARMH). *Querella Argentina*. www.memoriahistorica.org.es/querella-argentina/ El darrer episodi relacionat amb les cartes de suport que l'exministre Rodolfo Martín Villa va enviar a la jutgessa Servini el passat setembre. https://www.eldiario.es/sociedad/cartas-apoyo-politicos-martin-villa-presentado-jueza_1_6194239.html
6. Paul Preston explica com a partir de 1965 "millones de documentos se perdieron durante esos veinte años cruciales, entre ellos los archivos del partido único, la Falange, los de los cuarteles de Policía provisionales, los de las cárceles y los de la principal autoridad local del régimen franquista, el Gobierno Civil. Caravanas de camiones se deshicieron de los registros "judiciales" de la represión. Aparte de la destrucción deliberada de archivos, hubo también pérdidas "involuntarias", cuando algunos ayuntamientos vendieron toneladas de documentos para el reciclaje del papel" (PRESTON, 2013: 22). En les seves memòries el governador civil de Barcelona Salvador Sánchez Terán (1973-1977) reconeix com va donar ordres per destruir els arxius del Movimiento i la Falange a nivell provincial abans de les primeres eleccions.
7. Concretament als historiadors Manel Risques per les causes contra els comandaments de la guàrdia civil executats i a Josep Benet pel sumari del president Lluís Companys. Avui, gràcies a la intervenció de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) entre els anys 2003 i 2013, trobem descrits els expedients que han possibilitat l'edició de la *Guia de Sumaríssims* el 2015 i la promulgació el juliol de 2017 de la Llei de Reparació Jurídica (LRJ) que va anul·lar les seves 66.625 sentències.
8. L'anunci de la promulgació d'una nova llei de memòria històrica hauria de solucionar moltes d'aquestes qüestions, però caldrà mantenir la cautela vist el nefast balanç de l'anterior i el més que previsible enverinament del debat polític que podria afectar novament l'assumpció dels objectius més elementals.
9. Remetem al capítol de bibliografia però estem parlant principalment de SANTACANA, 1994; DIVERSOS AUTORS 2007, així com la sèrie d'articles del *Quaderns d'Estudi* que es referencien.
10. ANC1-236. Centre Penitenciari d'hommes de Barcelona (Presó Model) i ANC1-200. Centre Penitenciari de dones de Barcelona.

11. Amb motiu de la promulgació de la Llei 11/2017, del 4 de juliol. (DOGC núm. 7406, de 6 de juliol de 2017), es va publicar la *Lista de reparació jurídica de víctimes del franquisme (1938-1978)* [Recurs en línia] <http://anc.gencat.cat/ca/detall/noticia/La-llista-de-reparacio-juridica-de-victimes-del-franquisme-en-dades-obertes>.
12. <http://www.memorialbaixllobregat.cat/cercador-de-victimes/index.htm>
13. Per a l'ampliació d'aquest debat, l'especial monogràfic "L'Hospitalet: Barcelonès, Baix Llobregat, quina comarca?" *Quaderns d'Estudi*, núm. 5, 1988.
14. Per aprofundir en cadascun d'aquests moments històrics, CAÑELLAS [et al.], 2017; FONTOVA, 2010. Per a una visió més general al conjunt de l'Estat, GÓMEZ, 2009.
15. Unes condicions pèssimes que fins al 1944 no es van començar a resoldre amb les primeres obres de reforma estructural. (MARÍN, 2009, 203-209).
16. ANC. CPHB. c. 1817. Expedient individual "Ruiz Mondejar, José" i c. 2165 "Villalonga Antonio, Ernesto". En l'article s'han mantingut els noms originals en castellà que apareixen a les fonts en els casos en què no s'han pogut contrastar amb d'altres.
17. En aquest sentit, vegeu VINYES, Ricard. "El universo penitenciario durante el franquismo", p. 161; RISQUES, Manel. "Archivos y fuentes documentales del mundo concentracionario y penitenciario español", p. 260-265, dins MOLINERO; SALA; SOBREQÜÉS, 2003.
18. Carles Santacana cita el testimoni de l'hospitalenc Jaume Fortuny sobre les condicions de la presó Model i el Castell de Montjuïc, on va participar en el fallit intent per alliberar Lluís Companys (SANTACANA, 1994: 129).
19. TATJER MIR, Mercè. "El barraquisme a Barcelona al segle XX" dins CAMINO, 2011: 55-62.
20. Per a l'anàlisi històrica de l'empresonament femení, ALMEDA, 2002 i 2003; ALVARADO, 2012.
21. Les informacions referents a la vida en les presons de dones a CUEVAS, 1982 i 1986; GARCÍA, 1983; BACCA, 1994; Molts d'aquests testimonis es troben a la fonoteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) i en línia a <http://presodelescorts.org/ca>
22. Vinyes referencia com l'any 1943 es calcula que estaven tutelats en escoles religioses i públiques del franquisme 12.042 menors, el 62% dels quals eren nenes.
23. ACSF. Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu. *Moviment de presos del dipòsit municipal (1939-1947)* i relació nominal de presos del dipòsit municipal (1940-1967).
24. L'historiador Manuel Domínguez ha pogut testimoniar l'aplicació de la llei de fugues per membres de l'exèrcit contra 15 hospitalencs de Santa Eulàlia i la Torrassa el maig de 1939. <http://localmundial.blogspot.com/2016/09/victimes-mortals-de-la-repressio.html>
25. Hem agafat les dades del padró municipal de 1940 en ser el més proper al moment en què l'empresonament va ser majoritari i el primer que engloba tots els pobles. No a tots es van realitzar padrons l'any 1939, i pel que fa al de 1936, per raons òbvies, hauria suposat una distorsió en contenir dades de moltes persones que per diversos motius ja no hi eren. Tot i això,

cal tenir present que en la seva elaboració, com en la de qualsevol padró del moment, pot haver-hi problemes i limitacions, i aquest no s'escapa d'errors i ambigüitats, per tant cal apropar-s'hi amb precaució.

26. BOE, núm. 26, *Decreto de 26 de enero de 1936 disponiendo se haga cargo de las fuerzas y servicios de orden militar y civil, en Barcelona, el General D. Eliseo Álvarez Arenas*. 26.01.1939.

27. Les diferents xifres a RODRIGO, 2005, LAFUENTE, 2003 i HERNÁNDEZ, 2019.

28. Decret de 9 de octubre de 1945 *por el que se concede indulto total a los condenados por delito de rebelión militar y otros cometidos hasta el 1.º de abril de 1939*. BOE, núm. 293, de 20 de octubre de 1945.

29. *L'Anuario Estadístico de España, 1946-1947* constata l'existència encara de 28.288 presos i preses per causes anteriors a l'1 d'abril de 1939.

30. CENARRO, Ángela "La institucionalización del universo penitenciario franquista", dins MOLINERO; SALA; SOBREQÜÉS, 2003: 135-140.

31. "Annex Colònies Penitenciàries i Destacaments Penals" a MONTBLANC, 2019: 353-361.

32. Antecedent del DNI que el règim va instaurar a partir de 1944 per controlar tota la població. MARÍN CORBERA, Martí. *La gestión del Documento Nacional de Identidad: Un proyecto de control totalitario para la España Franquista*. Novísima: II Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo, 2010, p. 323-338.

33. "Annex desterraments" dins MONTBLANC, 2019: 362-366.

34. El Codi de Justícia Militar va ser renovat el 17 juliol 1945 modificant els canvis introduïts per la República.

35. Aquesta es va promulgar legalment el 5 de juliol de 1938. BOE, núm. 7, 07.07.38.

36. Alguns dels quals han persistit fins a l'actualitat com la mateixa Audiència Nacional, hereva directe del Tribunal de Orden Público (TOP).

37. Concretament els referents a la Llei d'Ordre Públic de 28 de juliol de 1933 i la Llei d'explosius i robatoris amb violència d'11 d'octubre de 1934.

38. Introduint en el supòsit segon de l'article 2 els homosexuals, junt amb "rufianes y proxenetes", com elements perillosos susceptibles d'aplicar-los la llei amb càstigs d'internament a colònies agrícoles "con absoluta separación de los demás", prohibint-los residir en determinats territoris, obligant-los a declarar el domicili i la submissió a la vigilància dels delegats.

39. Denominació pels delictes realitzats amb posterioritat a l'1 d'abril de 1939.

40. Entrevista del dictador al diari *Le Figaro*, reproduïda a ABC. 14.06.58, p. 33.

41. En els primers mesos de l'ocupació franquista es pot constatar per la documentació la creació d'un Jutjat Militar Especial de Detinguts Governatius a disposició de l'Auditoria de Guerra,

desconeixent el període en què va funcionar, no detectada més enllà de 1939 per les dates dels expedients.

42. ANC. CPHB. c. 1481. Expedient individual JOS.

43. Per aprofundir en aquell moviment, FANÉS, 1977; RAMOS, 1991; RICHARDS, 2010.

44. Per no afectar la intimitat de les persones i no donar veracitat a uns delictes atribuïts pel règim sense cap garantia, al cercador de víctimes s'han denominat les causes d'aquestes persones sota l'etiqueta d'ordinàries, seguint la denominació que s'atribueix a la LRJ.

45. *Ley de 30 marzo de 1954 por la que se elevan las cuantías en delitos y faltas, en las infracciones contra la propiedad, comprendidas en el Código Penal*. Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales (1954) Fascículo 3, p. 504-506.

46. Articles 237, 238 i 240 del Codi de Justícia Militar.

47. Aquesta evident arbitrarietat comportarà la creació per l'ordre circular de 25 de gener de 1940 de les Comissions d'Exàmens de Penes, les quals analitzaven cada procés, no per dirimir sobre la veracitat de les acusacions sinó per veure si s'havien ajustat als graus tipificats en el delictes de rebel·lió i eren proporcionals amb les sentències estipulades. Sense aquestes revisions al règim no li hauria estat possible efectuar les excarceracions que pretenia.

48. Es constaten a Catalunya 3.358 execucions segons els procediments judicials (TERRADELLAS PRAT, Enric; BERNAL, 2015: 81). Paul Preston quantifica en 150.000 les morts en tot l'estat entre 1939-1945, en una proporció aproximada de 125.000 durant la guerra i 25.000 en la postguerra. (PRESTON, 2013: 23-24).

49. Les referències en el gràfic a només 43 executats respon als localitzats en les fonts tractades en aquest estudi. Per veure la relació completa "Annex executats" (MONTBLANC, 2019: 368-373). Els detectats posteriorment a d'altres fonts són: Alberola Esteban, Alcoberro Francisca, Arevalo Martín, Benages Casella, Comillas Expósito, Marín Silva, Pallarés Tomás, Pelegrín Ortiz, Terradas Pascual i Valls Safón. Els casos de Sánchez Roldán i Herrera Garcia s'esmenten a la cita 52.

50. Manuel Domínguez va fer en el seu bloc un article molt complet en l'anàlisi d'aquestes diferències. <http://localmundial.blogspot.com/2016/09/victimes-mortals-de-la-repressio.html>

51. Anton Roig, Aragonés Giménez, Demesas Díez, Domingo Fortuny, Fabregat Solsona, Gibert Martínez, Ibáñez Navarro, López Gausi, Lorca Dalmau, Magín Luís, Martínez Olmos, Monteagudo Hernández, Muñoz Sánchez, Palos Alqueza, Pastellé Canals, Rafi Urpí, Rodríguez Rubio, Ruiz Ballester, Segarra Ventura, Serrano Caro, Soler García, Torà Bellido, Vila Farrés, Zambudio Carrión.

52. Alberola Esteban, Alcoberro Francisca, Alonso Mellado, Arevalo Martín, Benages Casella, Domènech Avellanet, Escobar Gutiérrez, Ferrer Berbis, Herrera García, Martínez Marín, Sabaté Llopart, Terradas Pascual, Tormo Gil, Valls Safón, Zamora González. Aquest és el cas que es va trobar l'historiador Jordi Cánovas en detectar el veí de l'Hospitalet Teodosi Comillas Expósito que a les fonts judicials apareixia domiciliat al seu poble de naturalesa. (CÁNOVAS, 2007).

53. A la LRJ no citats per Corbalán: Manresa Lladó, Pérez Castellón i Sánchez Roldán.
54. Alonso Mellado, Martínez Marín i Sánchez Roldán. En el cas d'aquest darrer, les fonts de la presó no en constaten l'execució sinó el seu pas previ entre 1942-1953, data en què és enviat al Reformatori d'adults d'Ocaña. Allà se li perd la pista i és executat posteriorment segons les fonts militars. En el cas d'Herrera Garcia, Solé i Sabaté i la LRJ li atribueixen veinatge a l'Hospitalet mentre que Corbalán i les fonts de la presó l'ubiquen al barri de Can Vidalet a Esplugues, tot i que els fets atribuïts al consell de guerra semblen referents a Pubilla Cases.
55. Aquests inventaris es van elaborar a partir del procés de classificació que es va dur a terme pel personal de l'ANC a les dependències de l'ATMT3 entre els anys 2003 i 2013. La possibilitat d'un error de transcripció és plausible, cal corroborar si en aquests o posteriorment al llistat de la LRJ quan se li canvia el veinatge a Barcelona.
56. Com en els casos de Tresols i Pallarés, hi ha la possibilitat que altres membres del grup executats que apareixen domiciliats a Barcelona fossin també de l'Hospitalet: Juan Aguilà Mompart, Bernabé Argüelles Depaz, Francisco Álvarez Rodríguez, Francisco Atarés Agustín, Fernando Ruiz Fernández, Benito Sauté Martí, José Serra Lafoz.
57. "La policia ha detenido a los componentes de una peligrosa banda de atracadores". *La Vanguardia*, 17.03.1943, p. 10.
58. A més dels casos esmentats de Tresols i Pallarés, van ser executats sota aquests supòsits: Segundo García Martínez, Martín Gibert Martínez, José Rafi Urpí, Enrique Sánchez Roldán, Antonio Serrano Caro i Manuel Sabaté Llopart. Per aprofundir-hi, MARÍN, 2005.
59. José Bertran Valero, Bernardo Cregut Beltran, Antonio Garcia Pérez, Antonio Martínez Martínez, Justa Mir Soria, Blas Montoya Bernal, Antonio Pérez Broseta, Raimundo Sabatés Tarrenta.
60. "Annex cadena perpètua" dins MONTBLANC, 2019: 374-380.
61. "Annex morts a la presó" dins MONTBLANC,, 2019: 367-368. José Antonio Serafín Belles, José Bellés Sánchez, Ramon Bosch Bernabé, Ángel Fabregat Fabregat, Pedro Fructuoso Garcia, Juan Gutiérrez Diaz, Manuel Lajara Arnilla, José Monmany Pérez, Pablo Padró Bundó, Domingo Polo Pedra, Antonio Torres Reina, afegint Josep Costa Morell per les fonts que s'esmenten a la cita següent.
62. L'accés al sumaríssim és el que ha permès localitzar-la a Manuel Domínguez i referenciar-la en l'article ja esmentat del seu bloc. Tot i haver estat detectat en aquest estudi a partir de les fonts militars, la seva mort no és constatable en base a aquestes en constar la seva causa com sobreseguda i no haver-se localitzat en el buidatge el seu expedient penitenciari.
63. Els límits entre barris poden ser difusos en alguns casos quan un mateix carrer els confrontava o discorria per més d'un; casos com el Torrent Gornal, Riera Blanca i Prat de la Riba són els més evidents en aquell moment.
64. Les denominacions de Collblanc i Torrassa era utilitzada indistintament a la documentació i gairebé mai unint totes dues en un sol terme. Hem detectat com de forma errònia en molts casos s'atribuïa el nom d'un carrer a alguna zona concreta que no li corresponia. Aquesta casuística i el fet que la separació tradicional entre les dues zones a partir del carrer Mas no per-

met ubicar de forma precisa ni als domiciliats en aquest ni a molts altres que el travessaven (Martí i Julià, Progrés, Llobregat, Campalans, Joventut, Llançà...) ha fet que les unifiquem seguint la denominació oficial actual.

65. Com a anècdota il·lustrativa, el periodista Manuel Campo Vidal citava les paraules que un general va proclamar al Ministeri de l'Interior: "España tiene dos problemas: la ETA y Cornellà". (CAMPO, 32).

66. Per una perspectiva general EALHAM, 2005. Per al cas de l'Hospitalet, MARÍN, 2004; CAMÓS, 2009; DOMÍNGUEZ, 2011; GIL, 2014.

67. Les prerrogatives del Fuero del Trabajo franquista clarament advertien que aquella llei fonamental "liberará a la mujer casada del taller y de la fábrica".

68. Per aprofundir en aquests a l'Hospitalet, vegeu CAMÓS, ; GONZÁLEZ, 1987; CASAS, 1985 i SANTACANA, 1994: 93-102. Una perspectiva comarcal a CALVO, 1995.

69. Pel que es va coneixent del projecte de la nova Llei de Memòria Històrica, sembla que aquesta seguirà la tendència d'anul·lar únicament les sentències dels tribunals militars i alguns especials mantenint la validesa dels ordinaris.

70. SANTACANA, *Victoriosos...* p. 269-270.

BIBLIOGRAFIA

ALMEDA SAMARANCH, Elisabet. *Corregir y castigar: el ayer y hoy de las cárceles de mujeres*. Barcelona: 2002.

ALMEDA SAMARANCH, Elisabet. *Mujeres encarceladas*. Barcelona: Ariel, 2003.

ALVARADO SÁNCHEZ, Ruth. *Perspectiva histórica y problemas actuales de la Institución Penitenciaria en España: Las mujeres encarceladas toman la palabra*. Salamanca: Universidad. Departamento de Sociología y Comunicación, 2012.

AMIGÓ, Jordi; BERNAD, Robert; CAMPMANY, Josep; CHECA, Martí; FERRERAS, Enric; MUÑOZ, Àngel; RUIZ, Miquel; PADRÓ, Josep; PARRAMON, Clara Carme; SANTACANA, Carles. *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 2001.

ARNABAT MATA, Ramon. "La represión: el ADN del franquismo español", a *Cuadernos de historia*, núm. 39 [online]. Santiago de Chile, 2013, p. 33-59.

ASSEMBLEA GENERAL DEL CONSELL DE DRETS HUMANS DE NACIONS UNIDES. *Informe del Relator Especial sobre la promoción de la verdad, la justicia, la reparación y las garantías de no repetición*, Pablo de Greiff. Juliol, 2014.

ASSOCIACIÓ CATALANA D'EXPRESOS POLÍTICS (ACEP). *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*. Barcelona: 2001.

AZNAR, Manuel; BARAS, Montserrat; CAMPILLO, Maria; MARÍN, Martí; MOLINERO, Carme; RIQUER, Borja de; VILANOVA, Francesc; YSÀS, Pere (dir.) *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: 2006.

BACCA DOWDEN, Mavis. *Acusada de espía en la Barcelona franquista. 1939-1943*. Barcelona: Pòrtic, 1994.

BALBÉ, Manuel. "La Justicia Española en la historia constitucional desde 1812 a 1978: Una Justicia civil teórica versus una justicia militar dominante", dins *El Tercer Poder. Hacia una comprensión histórica de la Justicia Contemporánea en España*. Frankfurt, 1992.

BATISTA, Antoni. *Brigada Social*. Barcelona: Empúries, 1995.

CALVO I CALVO, Àngel (coord.) (et al.) *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*. Agricultura intensiva i industrialització. Barcelona: 1995.

CAMÓS, Joan; GONZÁLEZ, Mercedes. "Activitat econòmica a l'Hospitalet, 1930-1980" *Quaderns d'estudi* núm. 3. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 1987.

CAMÓS I CABECERAN, Joan. "L'Hospitalet i la immigració. Catalanistes i anarquistes als anys trenta", dins *Quaderns d'estudi*, núm. 21, 2009.

CAMÓS I CABECERAN, Joan., Joan. *L'Hospitalet, la història de tots nosaltres, 1930-1936*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1986.

CAMINO VALLHONRAT, Xavi [et al.]. *Barraquisme, la ciutat (im)possible*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2011.

CAMPO VIDAL, Manuel. "Ecos del Baix Llobregat, de Madrid a París", dins *Baix Llobregat, el cinturó roig de Barcelona*. Col. Memòria Antifranquista del Baix Llobregat. Vol. 2

Cànovas, Jordi. "Hospitalencs afusellats. Els consells de guerra", dins *L'Hospitalet lloc de memòria...*, 2007, p. 173-183.

CAÑELLAS, Cèlia; GARRIGA, Gemma; JUNQUERAS, Oriol; MARÍN, José Francisco; SOLÉ I SABATÉ, Josep M.; TORAN, Rosa. *Història de la presó Model de Barcelona*. Lleida: Pagès, 2017.

CASANOVA, Julián (coord.); ESPINOSA FRANCISCO; MIR, Conxita; MORENO GÓMEZ, Francisco. *Morir, matar, sobreviure. La violència en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica, 2002.

CASAS FUSTER, Joan. *La Formació de la indústria a l'Hospitalet: els antecedents i la primera embranzida: 1789-1890*. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, DL 1985.

CORBALAN GIL, Joan. *Justícia, no venjança: els executats pel franquisme a Barcelona (1939-1952)*. Valls: 2008.

CUEVAS GUTIÉRREZ, Tomasa. *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*. Osca: 2004; *Mujeres de las cárceles franquistas*. Madrid: Casa de Campo, 1982; *Cárcel de Mujeres*. Barcelona: Sirocco Books, 1986.

DIVERSOS AUTORS. *L'Hospitalet lloc de memòria. Exili, deportació, repressió i lluita anti-franquista*. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2007.

DOMÍNGUEZ, Manuel. "El pistolerisme a l'Hospitalet.", dins *Quaderns d'estudi*, núm. 25, 2011.

DOMÍNGUEZ, Manuel. *Víctimes mortals de la repressió franquista a l'Hospitalet*. [Recurs en línia] <http://localmundial.blogspot.com/2016/09/victimes-mortals-de-la-repressio.html>

DUQUE, Olga; GÓMEZ, Marga; JUÁREZ, Dolores; MARTÍNEZ, Andrea; MONTBLANC, Joan; Pàmols, M. Pau; Panabierre, Marie; Paretas, Olga. *Les dones del Prat i la repressió franquista*. El Prat de Llobregat: 2006.

EALHAM, Chris. *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto 1898-1937*. Madrid: Alianza, 2005.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco. *Contra el olvido. Historia y memoria de la Guerra Civil*. Barcelona: Crítica, 2006.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco. *Lucha de historias, lucha de memorias*. Sevilla: Aconagua, 2015.

ESPINOSA MAESTRE, Francisco. "La investigación del pasado reciente: un combate por la historia", dins *La transición a la democracia en España: actas de las VI Jornadas de Castilla-La Mancha sobre Investigación en archivos*. Guadalajara, 4-7 de noviembre 2003, Vol. 2, 2004. [Recurs en línia] www.biblioteca2.uclm.es

FANÉS, Félix. *La vaga de tramvies de 1951*. Barcelona: Laia, 1977

FONTOVA, Rosario. *La Model de Barcelona. Històries de la presó*. Barcelona: 2010.

GALLEGO MARGALEF, Ferran. *El evangelio fascista: la formación de la cultura política del franquismo (1930-1960)*. Barcelona: Crítica, 2014.

- GARCÍA, Consuelo. *Las cárceles de Soledad Real*. Barcelona: Alfaguara, 1983.
- GIL MESSEGUER, Enric. "Els Cano : història d'una família anarquista a l'Hospitalet" dins *Quaderns d'Estudi*, núm. 28, 2014.
- GÓMEZ, Josefina; MONTÓN, Miguel Ángel. "Els anys cinquanta: el camí cap a noves formes de lluita", capítol dins DIVERSOS AUTORS. *L'Hospitalet lloc...*, 2007.
- GÓMEZ BRAVO, Gutmaro. *El exilio interior: Cárcel y represión en la España franquista, 1939-1950*. Madrid: Taurus-Santillana, DL 2009.
- HERNÁNDEZ DE MIGUEL, Carlos. *Los campos de concentración de Franco. Sometimiento, torturas y muertes tras las alambradas*. Barcelona: Penguin Random House, 2019.
- HERNÁNDEZ HOLGADO, Fernando. *La prisión militante: las cárceles franquistas de mujeres de Barcelona y Madrid (1939-1945)*. Tesi doctoral presentada al Departament d'Història contemporània de la Universidad Complutense de Madrid, 2011.
- LAFUENTE, Isaías. *Esclavos por la patria: la explotación de los presos bajo el franquismo*. Madrid: Temas de Hoy, 2003.
- LÓPEZ VILLANUEVA, Cristina; RUIZ GARCÍA, Joaquín. "Emigració murciana a Collblanc-La Torrassa l'any 1924: la gènesi d'un barri" dins *Quaderns d'estudi*, núm. 31, 2017.
- MAESTRE, Antonio. *Franquismo S.A.* Madrid: Akal, 2019
- MARÍN CORBERA, Martí. *Història del franquisme a Catalunya*. Vic-Lleida: Eumo/Pagès, 2006.
- MARÍN SILVESTRE, Dolors. *Clandestinos. El maquis contra el franquismo, 1934-1975*. Barcelona: Plaza y Janés, 2005.
- MARÍN SILVESTRE, Dolors. *La Semana Trágica: Barcelona en llamas, la revuelta popular y la Escuela Moderna*. Madrid: La Esfera de los Libros, 2009.
- MARÍN SILVESTRE, Dolors. "Anarquistas y sindicalistas en L'Hospitalet. La creación de un proyecto de autodidactismo obrero", dins OYÓN; GALLARDO, 2004.
- MOLINERO, Carme; SALA, Margarida; SOBREQÜÉS, Jaume. *Una inmensa prisión: los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*. Barcelona: Crítica, 2003.
- MONFORT COLL, Aram. *Barcelona 1939: el camp de concentració d'Horta*. Barcelona: 2008.

MONTBLANC LASAGA, Joan. "La dona pratenca i la presó. Els delictes menors, l'estraperlo i la Colònia Americana", dins DUQUE [et.al.], 2006.

MONTBLANC LASAGA, Joan. *L'empresonament franquista al Baix Llobregat. 1939-1960*. Sant Feliu de Llobregat: CECBLL, 2019.

NASH, Mary. *Treballadores: un segle de treball femení a Catalunya [1900-2000]*. Barcelona: Departament de Treball Generalitat, 2010.

NAVARRO MOLLEVI, Imma. *Masies de les Corts*. Barcelona: Quaderns de l'arxiu, Districte de les Corts, 1993.

OYÓN, José Luis; GALLARDO, Juan José (coord.) *El cinturón rojinegro. Radicalismo ce-netista y obrerismo en la periferia de Barcelona 1918-1939*. Barcelona: 2004.

PAGÈS I BLANCH, Pelai (dir.). *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)*. València: Universitat, 2004.

PRESTON, Paul. *El holocausto español: odio y exterminio en la Guerra Civil y después*. Barcelona: Debolsillo, 2013.

RAMOS RAMOS, Gemma. "Tranvías y conflictividad social en Barcelona (marzo de 1951): actitudes políticas y sociales de una huelga mítica", dins *Historia Contemporania*, núm. 5, 1991, p. 203-220

RICHARDS, Michael. "Falange, autarquia i crisi. La vaga general de 1951 a Barcelona", dins *Segle XX: revista catalana d'història*, núm. 3, 2010, p. 95-124

RISQUES, Manel; BARRACHINA, Carles. *Procés a la Guàrdia Civil: Barcelona, 1939*. Barcelona: Pòrtic, 2001.

RISQUES CORBERA, Manel. "La tortura y la Brigada Político-Social. Barcelona 1947", dins *Història Social*, núm. 22, 2002, p. 87-104.

RODRIGO, Javier. *Cautivos, Campos de Concentración en la España franquista 1936-1947*. Barcelona: Crítica, 2005.

SANTACANA, Carles. *Victoriosos i derrotats: el franquisme a l'Hospitalet de Llobregat 1939-1951*. Barcelona: Centre d'Estudis de l'Hospitalet: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

SENTÍS, Carles. *Viatge en Transmiserià. Crònica viscuda de la primera gran emigració a Catalunya*. Barcelona: La Campana, 1995 [2a ed.]

SEVILLANO CALERO, Francisco. "Política y criminalidad en el "Nuevo Estado" franquista. La criminalización del "enemigo" en el derecho penal de posguerra", dins *Historia y Política*. Madrid: Centro de Estudios Polítics. UCM. CEPC. UNED. Núm. 35, gener-juny, 2016.

SOLÉ I BARJAU, Queralt. *A les presons de Franco*. Barcelona: Proa, 2004.

SOLÉ I SABATÉ, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*. Barcelona, 1985.

TERRADELLAS PRAT, Enric; BERNAL CERCÓS, Àngels. *Guia de la sèrie documental procediments judicials militars (sumaríssims) 1939-1980*. Barcelona: 2015. [Recurs en línia] http://anc.gencat.cat/web/.content/anc/documents/arxiu/Publicacions/GUIA_SUMARISSIMS.pdf

THOMÀS, Joan Maria. *Falange, Guerra Civil, Franquisme, F.E.T y de las J.O.N.S. de Barcelona en els primers anys del règim franquista*. Barcelona: Abadia de Montserrat, 1992.

THOMÀS, Joan Maria. *Los fascismos españoles*. Barcelona: Planeta, 2011.

THOMÀS, Joan Maria. *La Falange de Franco: fascismo y fascistización en el régimen franquista (1937-1945): [el proyecto fascista del régimen]*. Barcelona: Plaza & Janés, cop. 2001.

TORRENT, Martín. *¿Qué me dice usted de los presos?* Alcalá de Henares: Talleres Penitenciarios, 1942.

TRIBÓ, Gemma. "El treball femení a l'agricultura del Baix Llobregat (XVIII-XX)", dins l'obra col·lectiva editada per BORDERIAS, Cristina. *Les dones i la història al Baix Llobregat*, 2 vols. Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

VINYES, Ricard; ARMENGOU, Montse; BELIS, Ricard. *Els nens perduts del franquisme*. Barcelona: Proa; Sant Joan Despí: TV3, 2002.

VINYES, Ricard. *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*. Madrid: 2002.